

บทที่ 1
บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาวิจัย

ในสังคมทั่วไป มักมีกลุ่มชาติพันธุ์ปะปนกันอยู่ในสังคมมากมายหลายกลุ่มใน แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ต่างก็จะมีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง โดยมีสิ่งที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ ของกลุ่มต่างๆ สังคมไทยเป็นอีกสังคมหนึ่งในโลก ที่ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มที่ อาศัยอยู่ร่วมกัน เช่น ไทยใหญ่ ลาวโซ่ง มอญ จีน รวมถึง พวน เป็นต้น กลุ่มชาติพันธุ์พวนได้ อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในสังคมไทยช้านานจนได้รับการเรียกว่าไทยพวน โดยเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ หนึ่งที่มีแบบแผนวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง

ชาวไทยพวนเป็นคนไทยกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเคยมีถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่ที่บริเวณที่ราบสูง เชียงขวาง (Chiang Khvang) ทางตะวันออกเฉียงใต้ของหลวงพระบาง และทางตะวันออกเฉียง เหนือของเวียงจันทร์อยู่ทางตอนเหนือของลาวในปัจจุบัน ซึ่งเป็นอาณาเขตติดต่อกับจีนกับ ประเทศเวียดนาม อาณาเขต 400 ตารางกิโลเมตรของที่ราบสูงนี้ล้อมรอบด้วยภูเขา ในอดีตดิน แดนแห่งนี้ได้ก่อตั้งเป็นรัฐเล็กๆ รัฐหนึ่งที่มีพลเมืองหนาแน่น มีวัฒนธรรมของตนเอง ที่ได้ชื่อว่า พวนเป็นพระในบริเวณที่ราบสูงเชียงขวางซึ่งล้อมรอบด้วยภูเขา มีภูเขาใหญ่ลูกหนึ่งที่ตั้งชื่อว่า ภูเขาพวน และแม่น้ำสายหนึ่งที่ตั้งชื่อว่าแม่น้ำพวน คนกลุ่มนี้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในที่ราบสูงเชียง ขวางและอยู่ใกล้ภูเขา และแม่น้ำดังกล่าว บริเวณที่ตั้งถิ่นฐานอยู่จึงได้ชื่อว่าบ้านพวนหรือเมือง พวน

นอกจากจะมีถิ่นฐานอยู่บริเวณเมืองพวนในที่ราบสูงเชียงขวางแล้ว พวกพวนยัง ได้อพยพมาทางตะวันตกเมื่อสองสามศตวรรษก่อนไปอยู่ตำบลใกล้เคียงเมืองเวียงจันทน์ เมือง หลวงพระบาง และกระจัดกระจายอยู่ที่บริเวณแม่น้ำโขงในประเทศลาว เช่น บ้านสนพันทอง หาด เลี้ยว คลิ่งขันธ์ บ้านดิน ฯลฯ. พวกที่อพยพมานี้ยังรักษาความผูกพันทางเครือญาติกับพวกที่อยู่ เชียงขวางไว้ได้ โดยยังมีการติดต่อไปมาหาสู่กัน (ชัชวาลย์ สุคันธวิภาติ , 2523:10)

พวกพวนเข้ามาอยู่ในสังคมไทยตั้งแต่เมื่อใด ไม่มีหลักฐานที่ปรากฏแน่ชัด แต่ อาจสันนิษฐานได้ว่าพวกพวนเข้ามาอยู่ในสังคมไทยตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ก่อนที่จะมีการ

จารึกหรือบันทึกเรื่องราวประวัติศาสตร์ไทย แต่เข้ามาเพียงกลุ่มเล็กๆกระจัดกระจายไปอยู่ตามที่ต่างๆ จากการที่พวกทวนเป็นชาวเผ่าไต (Tai) ซึ่งเป็นชนชาติโบราณพวกหนึ่งที่มีนิสัยรักสงบ ชอบอิสระ ไม่ชอบอยู่ใต้อำนาจของใคร เมื่อถูกรุกรานหรือทำมาหากินไม่สะดวก ก็มักจะอพยพโยกย้ายไปหาที่ทำกินหรือตั้งหลักแหล่งใหม่ เพราะฉะนั้นการอพยพโยกย้ายจึงเป็นเรื่องปกติของชนเผ่าไตซึ่งมักจะมีปรากฏอยู่เสมอ ชาวไทยทวนที่เข้ามาอาศัยอยู่ในสังคมไทยในหลายจังหวัดทั่วประเทศไทย เช่น จังหวัดหนองคาย นครพนม สกลนคร ขอนแก่น สระบุรี ราชบุรี และลพบุรี เป็นต้น โดยต่างก็ยังคงยึดถือเอาขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อของตนที่ถ่ายทอดกันต่อมาๆ หลายพิธี ทั้งด้านพุทธ พราหมณ์ และผี และความเชื่อที่เกี่ยวกับการเกษตร

ระบบความเชื่อและพิธีกรรมที่กลุ่มไทยทวน ได้ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมามีมากมายเช่น ประเพณีกำฟ้าหรือผีฟ้าพญาแถน , พิธีสงวนน้ำ , พิธีบั้งสุกอลอฮู , ประเพณีบั้งไฟ , ประเพณีไหว้เจ้าพ่อประจำหมู่บ้าน , ประเพณีสารททวน , พิธีบุญมหาชาติ , พิธีบุญห่อข้าวข้าว , พิธีทรงเจ้าพ่อ , เป็นต้น ส่วนพิธีที่เกี่ยวกับการเกษตร เช่น พิธีแห่นางแมว , พิธีแยกนา (แรกนา) , พิธีทำบุญลาน , พิธีกวนข้าวทิพย์ เป็นต้น

พิธีกรรมและความเชื่อของชาวไทยทวนเชื่อว่าจะทำให้ขึ้นเพื่อความบันเทิง หรือความสนุกสนาน แต่พิธีกรรมและความเชื่อ ได้ทำขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์แฝงความหมายต่างๆภายในพิธีกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการระลึกถึงบรรพบุรุษ , ความอาวูโล , ความกตัญญู , และการสืบทอดด้านการเกษตร นอกจากความสำคัญของระบบความดังกล่าวแล้ว วัฒนธรรมด้านความเชื่อยังเป็นตัวบรรทัดฐานสร้างค่านิยม ขนบนิยม ปทัสสถาน รูปแบบประติษฐกรรมและอุดมการณ์ทั้งหมด แม้กระทั่งนิสัยแห่งการผลิตและการบริโภคทรัพยากร สิ่งเหล่านี้ล้วนมีวัฒนธรรมด้านความเชื่อเป็นตัวผลักดันและเหนี่ยวรั้ง (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ , 2528:238)

กนกพรรณ แสงเรือง ได้ศึกษาวิจัยความสำนึกในเอกลักษณ์วัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ลาวทวน ในเขตอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี จำนวน 6 ตำบล ใช้กลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 335 คน เมื่อปี 2532 โดยแบ่งกลุ่มผู้ตัวอย่างการวิจัยเป็น 3 กลุ่มได้แก่ กลุ่มวัยรุ่น กลุ่มวัยกลางคน และกลุ่มวัยสูงอายุ ผลการวิจัย พบว่า กลุ่มวัยรุ่น มีความสำนึกในเอกลักษณ์วัฒนธรรมคิดเป็นร้อยละ 9.3 กลุ่มวัยกลางคน ร้อยละ 2.1 และวัยสูงอายุ 1.2 ซึ่งกลุ่มวัยรุ่นจัดเป็นกลุ่มที่มีความสำนึกในเอกลักษณ์ชาติพันธุ์ในระดับต่ำที่มากที่สุด ส่วนกลุ่มวัยที่มีความสำนึกในวัฒนธรรมในระดับสูงได้แก่ วัยสูงอายุ คิดเป็นร้อยละ 60.2 รองลงมาวัยกลางคนร้อยละ 55.6 และวัยรุ่น ร้อย

ละ 38.9 วิทยาลัยจึงเป็นวิทยาลัยที่กลุ่มลาวพวน มีความสำคัญในวัฒนธรรมมากที่สุด (กนกพรรณ
แดงเรื่อง 2532:167)

การศึกษาวิจัยดังกล่าว กนกพรรณ ได้ทำการศึกษาวิจัยไว้ตั้งแต่เมื่อปี พ.ศ.2532
ซึ่งนับถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2542) เป็นระยะเวลา 10 ปี ทั้งนี้ยังไม่ปรากฏว่ามีผู้ศึกษาวิจัยเพิ่มเติมใน
เรื่องของระบบความเชื่อและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นระยะเวลายาวนานพอสมควร ที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลง
แปลงในกลุ่มชาติพันธุ์ขึ้น เนื่องจากในผลการวิจัยกลุ่มวัยรุ่นเป็นกลุ่มคนที่ถูกบ่งเน้นว่า มีความ
สำคัญในเอกลักษณ์วัฒนธรรมต่ำที่สุด ได้เติบโตขึ้นเป็นกลุ่มวัยกลางคน การถูกผสมกลมกลืนจาก
วัฒนธรรมอื่นน่าจะมีโอกาสถูกผสมกลมกลืนมากขึ้นตามไปด้วย ซึ่งระบบความเชื่อและพิธีกรรม
อันเป็นส่วนหนึ่งของเอกลักษณ์วัฒนธรรม ก็จะไม่เปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน เมื่อระบบความ
เชื่อและพิธีกรรมเปลี่ยนแปลงไปก็จะส่งผลกระทบต่อค่านิยม วิถีชาวบ้าน จารีกประเพณี บรรทัดฐาน ซึ่ง
เป็นระบบโครงสร้างทางสังคมประการหนึ่งของกลุ่มชาวไทยพวนให้เปลี่ยนแปลงไปตามด้วยอีก
เช่นกัน

หมู่บ้านกล้วย เป็นหมู่บ้านไทยพวน บ้านกล้วยหมู่ที่ 5 ได้ถูกสำรวจพบว่า เป็นหมู่บ้าน
บ้านที่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในช่วงเวลา 10 ปีที่ผ่านมา จากที่การขาดคลองชลประทาน
การตัดถนนหลวงเข้าสู่ตัวเมือง และการได้รับผลกระทบจากความเจริญอย่างรวดเร็วของชุมชน
เมือง โดยในขณะเดียวกันการประกอบพิธีกรรมของชาวบ้านก็ลดน้อยลงสวนทางกลับความเจริญ
ที่เกิดขึ้น

จากปัญหาดังกล่าว จึงทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงไป
ของระบบความเชื่อและพิธีกรรมโดยเฉพาะด้านศาสนาและพิธีกรรมซึ่งมีการสืบทอดมายาวนาน
และในขณะนี้ มีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เกิดขึ้นมากมายในหมู่บ้านไทยพวน เพราะมี
ปัจจัยดังต่อไปนี้ เช่นการรับนวัตกรรมทางวัตถุ , การรับนวัตกรรมอวัตถุ , การเป็นเมือง , การเป็น
อุตสาหกรรม, การพัฒนาโดยหน่วยงานของรัฐ และเอกชน , ระบบชลประทาน ตลอดจนรวมถึง
ระบบคมนาคม ซึ่งจะทำให้มีผลกระทบต่อพิธีกรรมทางด้านศาสนา ดังนั้น ปัญหาในการวิจัย จึง
เป็นการศึกษาว่า เมื่อนวัตกรรมเข้ามาในหมู่บ้านที่ศึกษาแล้ว จะมีผลกระทบต่อพิธีกรรมทาง
ศาสนาของชาวไทยพวนอย่างไรบ้าง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงผลกระทบของนวัตกรรมมีผลต่อพิธีกรรมทางศาสนาในหมู่บ้านไทยพวน
2. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงในระบบพิธีกรรมทางศาสนาของชาวไทยพวน
3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้พิธีกรรมทางศาสนาของชาวไทยพวนเปลี่ยนแปลงไป
4. เพื่อนำผลการวิจัยมาปรับใช้ในการอนุรักษ์ระบบ พิธีกรรม และความเชื่อ ของชาวไทย

พวน

ขอบเขตของการวิจัย

จากการสำรวจพบว่า โนเขต ตำบลบ้านกล้วย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ชาวไทยพวนมาปักหลักตั้งถิ่นฐานอยู่มาแล้วและจากความเจริญทางเศรษฐกิจของประเทศอย่างรวดเร็ว ย่อมเกิดผลกระทบกับ ชุมชนไทยพวนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การวิจัยครั้งนี้จึงเลือกหมู่บ้านที่คุณสมบัติข้างต้น ซึ่งจากการสำรวจพบว่า หมู่บ้าน หมู่ที่ 5 ต.บ้านกล้วย อ.บ้านหมี่ จ.ลพบุรี มีคุณสมบัติ ข้างต้น เหมาะสำหรับการวิจัย จึงได้เลือกเป็นหมู่บ้านสำหรับการวิจัยครั้งนี้

ประโยชน์ที่จะได้รับ

การศึกษาถึงศาสนา พิธีกรรม และความเชื่อของชาวไทยพวน ในครั้งนี้ ผู้ที่เกี่ยวข้องจะได้รับประโยชน์จากการวิจัยดังต่อไปนี้คือ

1. สำหรับชาวไทยพวน เป็นข้อมูลของของคนรุ่นต่อๆมา เพื่อจะได้ทราบว่า ศาสนา พิธีกรรม และความเชื่อ ของชาวไทยพวนที่ตนมีเชื้อสายนั้นเป็นอย่างไร มีความเป็น มาอย่างไรบ้าง เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร และมีประโยชน์ในแง่ใด เพื่อจะได้ธำรงเอกลักษณ์ความเป็นไทยพวนสืบต่อไปมิให้สูญหาย

2. สำหรับผู้ที่ไม่ใช่ไทยพวน เพื่อจะได้ทราบว่า ศาสนา พิธีกรรม และความเชื่อของ
ชาวไทยพวน นั้นมีการปฏิบัติเพื่อเหตุใด อันจะได้ทราบและเข้าใจ ไม่ให้เกิดการมีอคติของผู้ที่ไม่ใช่
ชาวไทยพวนต่อศาสนา พิธีกรรม และความเชื่อของชาวไทยพวน

กรอบแนวคิดและทฤษฎีในการศึกษา

กรอบแนวคิดที่ใช้ศึกษาค้นคว้าในเรื่องศาสนา พิธีกรรม ความเชื่อ ของชาวไทยพวน ได้แก่

1. มโนภาพ หรือ สังคัป ทางวัฒนธรรม (Culture)
2. ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (Culture change)
3. นวัตกรรม⁷ (Innovation)
4. นิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology)
5. ความทันสมัย (Modernization)
6. ศาสนาและพิธีกรรม (Religion and Ritual)

1. สังคัป หรือ มโนภาพ คำว่า วัฒนธรรม (Culture)

การที่จะเข้าใจการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมให้ละเอียดชัดเจน ควรที่จะเข้าใจ
ความหมายของคำว่า วัฒนธรรม เสียก่อน และได้มีนักมานุษยนิยามความหมายของคำว่า
วัฒนธรรม ดังนี้

งามพิศ สัตย์สงวน (2538 : 20) ให้ความหมายในทางมานุษยวิทยา
วัฒนธรรม หมายถึงพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกิดจากการเรียนรู้ รวมทั้งผลผลิตที่เกิดจากการเรียนรู้
นั้นด้วยโดยมีนักมานุษยวิทยาหลายท่านได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ดังนี้

เอ็ดเวอร์ด ไทเลอร์ (Edward Tylor) ได้ให้ความหมายไว้ว่า วัฒนธรรมคือสิ่งทั้ง
หมดที่มีลักษณะซับซ้อน ซึ่งรวมทั้งความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ จริยธรรม ศีลธรรม กฎหมาย ประเพณี

และความสามารถอื่นๆ รวมทั้งอุปนิสัยต่างๆที่มนุษย์โหดมาโดยการเรียนรู้จากการเป็นสมาชิกของสังคม

ดักคอกฮิน และเคิลลี (Duckholm and Kelly) ได้ให้ความหมายว่า วัฒนธรรมคือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตของมนุษย์ อาจเป็นสิ่งที่เกิดผลหรือไม่มี เหตุผลในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง เพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติหรือพฤติกรรมของมนุษย์

เนื่องจากมีการนิยามกันในหลายสาขาของแต่ละศาสตร์ แต่ในทางมานุษยวิทยา คำว่าวัฒนธรรม นักมานุษยวิทยาได้นิยามวัฒนธรรม (Culture) ไว้หลายอย่างด้วยกัน ได้แก่ ความหมายในเชิงพรรณนา (Descriptive) เชิงประวัติศาสตร์ (Historical) เชิงบรรทัดฐาน (Normative) เชิงจิตวิทยา (psychological) เชิงโครงสร้าง (Structural) และเชิงประวัติศาสตร์ความเป็นมา (Genetic) เมื่อนิยามวัฒนธรรมเชิงพรรณนา วัฒนธรรมหมายถึงสิ่งที่ได้จากการเรียนรู้โดยกระบวนการขัดเกลาทางสังคมเช่น ความเชื่อ ศิลปะ จริยธรรม ศีลธรรม เป็นต้น เมื่อนิยามเชิงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม หมายถึง มรดกทางสังคมที่ถ่ายทอดมาเรื่อยๆ หลายชั่วคน ถ้านิยามเชิงบรรทัดฐาน วัฒนธรรม หมายถึงกฎเกณฑ์ข้อบังคับต่างๆ ที่สำคัญที่กลุ่มคนกลุ่มต่างๆกำหนดขึ้นมา เพื่อให้สมาชิกปฏิบัติเพื่อความเป็นระเบียบในสังคม แต่ถ้านักมานุษยวิทยานิยามวัฒนธรรมเชิงจิตวิทยา วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่สนองความต้องการจำเป็นระดับปัจเจกบุคคล เมื่อนิยามวัฒนธรรมเชิงโครงสร้าง วัฒนธรรมหมายถึง การทำหน้าที่ต่างๆ เพื่อให้มนุษย์ชาติมีชีวิตอยู่ได้และถ้านิยาม วัฒนธรรมเชิงประวัติความเป็นมา นักมานุษยวิทยา หมายถึงระบบสัญลักษณ์เป็นต้น (งามพิศ ลัทธิสงวน (2540 : 6-7))

อย่างไรก็ตาม แม้ว่านักมานุษยวิทยาจะนิยามมโนภาพวัฒนธรรมแตกต่างกันไป แต่นักมานุษยวิทยาส่วนมากเห็นพ้องต้องกันว่า “ วัฒนธรรม คือ แนวทาง หรือวิธีการในการแก้ไขปัญหา พื้นฐานต่างๆ ของสังคม ทำให้สมาชิกของสังคมมีชีวิตอยู่ได้ “ การนิยามวัฒนธรรมดังกล่าว จะทำให้ได้วัฒนธรรมระบบต่างๆ หรือได้วัฒนธรรมในความหมายวิถีชีวิตหรือชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ทุกด้านเป็นการนิยามวัฒนธรรมในแง่องค์ภาพรวม (Holism) เพื่อจะทำให้เข้าใจพฤติกรรมของมนุษย์กลุ่มต่างๆ ได้ดีที่สุด เพราะเป็นการศึกษาพฤติกรรมทุกด้านของมนุษย์อย่างสมบูรณ์)

(ดูแผนภูมิ 1 : ปัญหาพื้นฐานของสังคมของสังคมมนุษย์และระบบวัฒนธรรม)

แผนภูมิ 1 ปัญหาพื้นฐานของสังคมมนุษย์และระบบวัฒนธรรม

ปัญหาพื้นฐาน	โครงสร้างวัฒนธรรม
ปัญหาความสัมพันธ์ทางเพศและระบบเครือญาติ	ระบบเครือญาติ
ปัญหาเรื่องปากท้อง	ระบบเศรษฐกิจ
ปัญหาความขัดแย้งและการควบคุมทางสังคม	ระบบการเมืองและการปกครอง
ปัญหาเรื่องการอบรมสั่งสอนสมาชิกใหม่ของสังคมและการศึกษา	การขัดเกลาทางสังคม
ปัญหาเรื่องศีลลับเหนือธรรมชาติ	ระบบศาสนาและความเชื่อ
ปัญหาเรื่องโรคภัยไข้เจ็บ	การแพทย์และสาธารณสุข
ปัญหาเรื่องความคิดสร้างสรรค์ และการแสดงออก	ศิลปะ
ปัญหาเรื่องการพักผ่อนหย่อนใจ	นันทนาการ

หัวใจวัฒนธรรม

ลักษณะของวัฒนธรรม

1. วัฒนธรรมเป็นสิ่งจำเป็น (Necessity) หมายถึง วัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเอง หรือคิดค้นมนุษย์มาแต่กำเนิด หรือถ่ายทอดทางพันธุกรรม แต่มนุษย์ได้สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาแล้ว กำหนดความหมายสัญลักษณ์ หน้าที่ของสิ่งที่สร้างขึ้นมาจากสมาชิกได้รับการยอมรับเป็นลักษณะเฉพาะของสังคมนั้นๆ

2. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น (Man made) หมายถึง วัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเอง หรือคิดค้นมนุษย์มาแต่กำเนิด หรือถ่ายทอดทางพันธุกรรม แต่มนุษย์ได้สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาแล้วกำหนดความหมายสัญลักษณ์ หน้าที่ของสิ่งที่สร้างขึ้นมาจากสมาชิกได้รับการยอมรับเป็นลักษณะเฉพาะของสังคม

3. วัฒนธรรมมีการยอมรับร่วมกัน (Is shared) เมื่อมนุษย์ได้สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาภายในสังคมตามความจำเป็นและเหมาะสมของสังคมนั้นแล้ว วัฒนธรรมนั้นจะต้องเป็นที่ยอมรับของสมาชิกส่วนใหญ่ในสังคม

4. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้ (Is learned) หมายถึง วัฒนธรรมคือ พฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ โดยการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง

5. วัฒนธรรมต้องมีการถ่ายทอด (Is transmitted) หมายถึง วัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นมานั้นจะดำรงอยู่ในสังคมได้ นอกจากการเรียนรู้ของสมาชิกแล้ว มนุษย์มีวิธีการถ่ายทอดวัฒนธรรมไปสู่สมาชิกรุ่นหลังๆ ให้ปฏิบัติสืบต่อมา

6. วัฒนธรรมแต่ละสังคมมีความแตกต่างกัน (Varieties) ความแตกต่างที่เกิดขึ้นไม่สามารถนำมาเปรียบเทียบว่าวัฒนธรรมของสังคมใดดีกว่ากัน ทั้งนี้เนื่องจากแต่ละวัฒนธรรมมีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของแต่ละสังคม

7. วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงได้ (Is changed) หมายถึง วัฒนธรรมจะมีการเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสมของสภาพสิ่งแวดล้อมทางสังคม เนื่องจากสังคมไม่ได้อยู่นิ่ง

8. วัฒนธรรมอาจสลายไปได้ (Dead culture) หมายถึง วัฒนธรรมในสังคมนั้น เมื่อไม่มีการถ่ายทอดสืบต่อแล้ว วัฒนธรรมนั้นจะสลายหรือตายไป

9. วัฒนธรรมเป็นผลรวมของหลายๆสิ่งหลายๆอย่าง (Integrative) หมายถึง วัฒนธรรมของสังคมหนึ่งเป็นผลรวมของแบบแผน หรือแนวทางการดำเนินชีวิตเข้าด้วยกัน

10. วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม (Social heritage) หมายถึง วัฒนธรรมไม่ได้เป็นเจ้าของบุคคลใดบุคคลหนึ่งในสังคม แต่เป็นของส่วนรวมเป็นสมบัติของสมาชิกทุกคน (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข , 2529 : 8-10)

องค์ประกอบของวัฒนธรรม

วัฒนธรรม ย่อมมีองค์ประกอบต่างๆ ประกอบรวมกันอยู่ จึงจะทำให้เกิดเป็น วัฒนธรรมได้ สุพัตรา สุภาพ (2541 : 35-36) นักสังคมวิทยา ได้ให้รายละเอียดขององค์ประกอบ ของ วัฒนธรรมประกอบไปด้วย

1. องค์วัตถุ (Instrumental and symbolic objects) คือวัฒนธรรมวัตถุที่สามารถสัมผัสจับต้องได้ และมีรูปร่าง เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ และส่วนที่ไม่มีรูปร่าง เช่น ภาษา

2. องค์การ (Association or organization) หมายถึง กลุ่มที่มีการจัดอย่างเป็นระเบียบหรือมีโครงสร้างอย่างเป็นทางการ มีการวางกฎเกณฑ์ ระเบียบข้อบังคับ และวัตถุ ประสงค์ไว้อย่างแน่นอน เช่น ครอบครัว

3. องค์พิธีการ (Usage) เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ยอมรับกันโดยทั่วไป เช่น พิธีกรรมต่างๆ

4. องค์คติ (Concept) หมายถึง ความเข้าใจ ความเชื่อ ความคิดเป็น ค่านิยม และอุดมการณ์ต่าง เช่น ความเชื่อเรื่องกรรม

ประเภทของวัฒนธรรม

นักมานุษยวิทยาแบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ

(งามพิศ สัตย์สงวน, 2538 : 53-54) คือ

1. วัฒนธรรมทางวัตถุ (Material culture) หมายถึง ส่วนของวัฒนธรรมที่จับต้องสัมผัสได้ ซึ่งได้แก่สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ

2. วัฒนธรรมอวัตถุ (Non-material culture) หมายถึง ส่วนของวัฒนธรรมที่จับต้องสัมผัสไม่ได้ วัฒนธรรมประเภทนี้แบ่งออกเป็น 5 ประเภท ได้แก่

2.1 สถาบันสังคม คือส่วนต่างๆ ของวัฒนธรรมที่เข้าจัดการกับปัญหาพื้นฐานของสังคม สถาบันสังคมแบ่งออกเป็นประเภทต่างๆ ดังนี้ คือ สถาบันครอบครัว เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง การศึกษา ศาสนา การแพทย์ และสาธารณสุข

2.2 วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการควบคุมทางสังคม คือวัฒนธรรมที่ช่วยทำให้เกิดระเบียบในสังคม ซึ่งบางอย่างเป็นการควบคุมอย่างเป็นทางการ และบางอย่างไม่เป็นทางการ วัฒนธรรมนี้มี 5 ประเภท คือ ศาสนา ความเชื่อทางสังคม ค่านิยม ประเพณี กฎหมาย

2.3 ศิลปะ หมายถึง การสร้างสรรค์ ผลงานในด้านต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม

2.4 ภาษา คือ ระบบสัญลักษณ์ที่ใช้สื่อสารติดต่อกัน

2.5 พิธีกรรม คือพิธีที่ต้องทำในขั้นตอนของประเพณี

เมื่อทราบมโนภาพของวัฒนธรรมแล้ว และวัฒนธรรมเกิดการเปลี่ยนแปลงไป นักมานุษยวิทยาได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมจนปรากฏมโนภาพทางการเปลี่ยนแปลงดังต่อไปนี้คือ

2. ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

ได้มีนักมานุษยวิทยาศึกษาได้ให้ความหมายในภาพทางวัฒนธรรม คือ

C.W. Mills (อ้างถึงใน งามพิศ สัตย์สงวน , 2540 : 9) นักสังคมวิทยา นิยาม การเปลี่ยนแปลงว่า คือสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตเกี่ยวกับบทบาทสถาบัน การจัดระเบียบโครงสร้างทางสังคม รวมทั้งการเกิดขึ้น การขยายตัว และการลดลงของสิ่งดังกล่าวด้วย

Moore (อ้างถึงใน งามพิศ สัตย์สงวน , 2540 : 9) นักสังคมวิทยาเช่นเดียวกัน ให้ความหมายการเปลี่ยนแปลงว่า คือการเปลี่ยนในโครงสร้างสังคม ซึ่งคือแบบแผนการกระทำระหว่างกัน รวมผลกระทบของโครงสร้างทางสังคมที่มีต่อบรรทัดฐานและค่านิยมด้วย

งามพิศ สัตย์สงวน (2538:47-49) การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมคือการเปลี่ยนแปลงในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ในการแก้ไขปัญหาคือพื้นฐานของสังคมมนุษย์

งามพิศ สัตย์สงวน (2540 : 9-14) ยังได้ให้มโนภาพของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไว้เพิ่มเติมอีกว่า การเปลี่ยนแปลง (Change) หมายถึง ความแตกต่างของ ของอย่างเดียวกันที่เอามาเปรียบเทียบกันในเวลาที่แตกต่างกันออกไป รวมกระบวนการเปลี่ยนแปลงในปรากฏการณ์ทางสังคมทั้งที่วางแผนและไม่ได้วางแผน ปรากฏการณ์ดังกล่าว แยกเป็น องค์ประกอบย่อย ได้ 6 อย่าง ที่สัมพันธ์กัน คือ 1. กำหนดปรากฏการณ์ที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป 2. ระดับของการเปลี่ยนแปลง 3.ระยะเวลาของการเปลี่ยนแปลง 4.ทิศทางของการเปลี่ยนแปลง 5. ขนาดน้ำหนักของการเปลี่ยนแปลง และ 6. อัตราการเปลี่ยนแปลง

1.กำหนดปรากฏการณ์ที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป (Identity of Change) หมายถึง การกำหนดหรือบ่งชี้ปรากฏการณ์ทางสังคมที่เฉพาะกำลังเปลี่ยนแปลงไป เช่น ในงานวิจัยเรื่อง วัฒนธรรมข้าวที่ งามพิศ สัตย์สงวน ศึกษาวิจัย (วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย : การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง , 2540) ได้เน้นแบบแผนการทำงานซึ่งมีองค์ประกอบย่อยอีกมาก เช่น ระบบ เศรษฐกิจ การจัดองค์การ คติความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรม ค่านิยมโลกทัศน์ และการสืบทอด วัฒนธรรมข้าว

2.ระดับของการเปลี่ยนแปลง (Level of Change) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในระดับต่างๆ 6 ระดับ คือ

2.1 ระดับปัจเจกชน หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในทัศนคติ ความเชื่อ ความคาดหวัง แรงจูงใจ และการเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชน

2.2 กลุ่มคน หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในแบบแผนพฤติกรรมของความสัมพันธ์ระหว่างกันในกลุ่มคนกลุ่มต่างๆ

2.3 ระดับองค์กร (organization) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างและการทำหน้าที่ขององค์กร หรือการเปลี่ยนแปลงในระบบต่างๆ ขององค์กรเช่น การเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์เชิงอำนาจ การสื่อสาร บทบาท ผลิตผล การขัดเกลาทางสังคม หรือการรับคน เข้าทำงานในองค์กร เป็นต้น

2.4 ระดับสถาบัน (institution) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในแบบแผนต่างๆ ของสถาบันทางสังคมประเภทต่างๆ เช่น เปลี่ยนแปลงในแบบแผนการแต่งงาน การนับถือศาสนา การเรียนการสอน การเพิ่มโอกาสการศึกษาสำหรับเด็กนักเรียนด้อยโอกาส เป็นต้น

2.5 ระดับชุมชน หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในชุมชนชนบท หรือในชุมชนเมือง

2.6 ระดับสังคม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในระบบชนชั้น หรือโครงสร้างทางสังคม

3. ระยะเวลาของการเปลี่ยนแปลง (Duration of Change) หมายถึง ระยะเวลาของการเปลี่ยนแปลง อาจเป็นการเปลี่ยนแปลงระยะสั้นๆ หรือระยะยาว

4. ทิศทางของการเปลี่ยนแปลง (Direction of Change) หมายถึง ทิศทางการเปลี่ยนแปลงว่าพัฒนาก้าวหน้าหรือเสื่อมลง แบบแผนการเปลี่ยนแปลงอาจเป็นวงจร หรือ อาจเป็นการปฏิรูปหรือปฏิวัติ

5. ขนาดน้ำหนักของการเปลี่ยนแปลง (Magnitude) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงมีขนาดน้ำหนักต่างกันไปได้ 3 ระดับ คือ เปลี่ยนแปลงน้อย ไม่ได้เปลี่ยนโครงสร้าง เปลี่ยนแปลงมากขึ้น และเป็นการปฏิวัติ เปลี่ยนแปลงมากเพราะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคม

6. อัตราการเปลี่ยนแปลง (Rate of change) หมายถึง อัตราการเปลี่ยนแปลงอาจเป็นไปช้าๆ หรือเป็นไปอย่างรวดเร็ว หรือ อาจเปลี่ยนแปลงต่อเนื่องไปเรื่อยๆ

การเปลี่ยนแปลง มี 2 ประเภท คือ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

1.การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change) คือการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม ซึ่งหมายถึงการเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ของคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป โดยยึดบรรทัดฐานทางสังคมเป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อกัน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมจึงเป็นความแตกต่างในรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างคนที่เข้าสัมพันธ์กัน ความแตกต่างในบทบาทของผู้เข้าสัมพันธ์ และความแตกต่างในเป้าหมาย หรือการทำหน้าที่ของสถาบันสังคม

2.การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (Social change) หมายถึง ความแตกต่างในระบบวัฒนธรรมหรือเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบย่อยของวัฒนธรรมเช่นการเปลี่ยนแปลงในระบบครอบครัว และเครือญาติ ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง การปกครอง การขัดเกลาทางสังคม และการศึกษา ระบบศาสนาและความเชื่อ ระบบการแพทย์และสาธารณสุข ระบบการสื่อสาร ศิลปะและนันทนาการ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมยังหมายถึงความแตกต่างในองค์ประกอบย่อยของระบบวัฒนธรรม เช่น ความแตกต่างในค่านิยม ความเชื่อ อุดมการณ์ ประเพณี พิธีกรรม สัญลักษณ์ สถานภาพและบทบาท โลกทัศน์ รวมทั้งวัฒนธรรมทางวัตถุด้วย เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับในเวลาที่แตกต่างกันไปเช่น 10 ปี 20 ปี หรือ 50 ปี (ดูแผนภูมิ 2)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิ 2 : ระบบวัฒนธรรม องค์ประกอบของวัฒนธรรม และระบบวัฒนธรรมในปัจจุบัน

ปรับจาก งามพิศ สัตย์ลงวน วัฒนธรรมชาวในสังคมไทย: การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง, ฝ่ายวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540 หน้า 49

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตและพฤติกรรมที่บุคคลในสังคมได้เคยประพฤติดต่อกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ไปสู่แบบแผนใหม่ที่ยังไม่เคยชินมาก่อน การเปลี่ยนแปลงเป็นการเคลื่อนไหวแบบไดนามิก (Dynamic) ซึ่งผู้ที่ต้องการการเปลี่ยนแปลงก็คือผู้ที่หวังให้เกิดการเคลื่อนไหวแล้วมีผลดีขึ้นกว่าสภาพเดิมที่ตนประสบอยู่ แต่ก็ไม่แน่นอนเสมอไปว่าการเปลี่ยนแปลงจะได้ผลในทิศทางดีขึ้นอย่างเดียว เปลี่ยนแปลงแล้วอาจจะอยู่ที่เดิม หรือเปลี่ยนแปลงแล้วอาจจะเลวลงก็ได้ การเปลี่ยนแปลงแล้วดีขึ้นเรียกว่าการพัฒนา (Development)

กระบวนการทางวัฒนธรรม

เมื่อกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลง ต้องกล่าวถึงกระบวนการทางวัฒนธรรมซึ่งมีหลายกระบวนการดังนี้ 1.การประดิษฐ์คิดค้น 2.การค้นพบ 3.การแพร่กระจาย 4.การติดต่อทางวัฒนธรรม และ 5.การผสมผสานทางวัฒนธรรม (งามพิศ สัตย์สงวน , 2540:13-14)

1.การประดิษฐ์คิดค้น (Invention and Discovery)

การประดิษฐ์ หมายถึง การคิดค้นและสร้างสิ่งใหม่ๆ โดยบุคคลใดบุคคลหนึ่งอาจจะเป็นแนวคิด วิธีการ และเครื่องมือหรืออุปกรณ์ใหม่ๆ ที่ถูกสร้างขึ้นมาต่อมาสิ่งเหล่านี้ได้รับการยอมรับจากบุคคลอื่นๆ ในสังคม และในที่สุดก็กลายเป็นแบบแผนและสิ่งของประจำสังคมไป

การประดิษฐ์แบ่งได้เป็น 2 ขั้นตอนคือ การประดิษฐ์ขั้นปฐมภูมิ และการประดิษฐ์ขั้นทุติยภูมิ การประดิษฐ์ การประดิษฐ์ขั้นปฐมภูมิ ได้แก่ การคิดค้นสิ่งต่างๆ ในขั้นเริ่มแรกส่วนการประดิษฐ์ขั้น เช่น การคิดค้นและสร้างเครื่องปั้นดินเผา ขั้นทุติยภูมิคือการนำเอาสิ่งที่คิดค้นขึ้นได้ในขั้นปฐมภูมิมาประยุกต์ใช้อย่างแพร่หลายทำให้สิ่งประดิษฐ์นั้นๆ พัฒนาตัวเองไปตามสถานที่และสิ่งแวดล้อม เช่นจากการผลิตภาชนะด้วยดินเหนียวเป็นเครื่องปั้นดินเผา แต่ต่อมาได้ใช้โลหะมาแทนดินเหนียวในการผลิต ซึ่งสามารถใช้ประโยชน์ได้เหมาะสมกับความต้องการมากกว่า

2.การค้นพบ (Discovery) หมายถึง กระบวนการที่บางสิ่งบางอย่างถูกค้นพบโดยสิ่งของต่างๆ เหล่านี้มีอยู่แล้ว แต่ไม่รู้กันจนกระทั่งมีคนไปค้นพบสิ่งนั้นเข้า เช่นกระแสไฟฟ้าคือการค้นพบ แต่หลอดไฟฟ้าคือการประดิษฐ์คิดค้น การค้นพบเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

3.การแพร่กระจาย (Diffusion and Borrowing)

หมายถึงส่วนต่างๆ ที่เฉพาะของวัฒนธรรมหนึ่งแพร่กระจายไปยังอีกวัฒนธรรมหนึ่ง ในบางกรณีส่วนต่างๆ ของวัฒนธรรมดังกล่าวจะแพร่กระจายไปยังสังคมต่างๆ ทั่วโลก การแพร่กระจายเป็นวิธีการหนึ่งที่สังคมต่างได้รับ นวัตกรรม (innovation) ซึ่งคือสิ่งของใหม่ๆ จาก

ภายนอกสังคม การแพร่กระจายเป็นผลมาจากการที่วัฒนธรรมติดต่อกันไปเรื่อยๆ จนในที่สุดทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในส่วนต่างๆ ของวัฒนธรรมหนึ่งหรือทั้งสองวัฒนธรรมที่มาติดต่อกัน

กรอบแนวคิดนี้ถูกทำให้เป็นทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมโดย Smith Smith (อ้างใน งามพิศ สัตย์ลงวน , 2540 : 13) บอกว่าฮิปปิต์ ประดิษฐ์คิดค้นสิ่งต่างๆ มากมาย เช่น เทคโนโลยีทางการเกษตร เรขาคณิตงานโลหะ การทำเครื่องมือประเภทต่างๆ และปรับระบบการเมืองให้มีประสิทธิภาพจากศูนย์กลางนี้ส่วนต่างๆ ของวัฒนธรรมดังกล่าวแพร่กระจายไปทั่วยุโรปและทั่วโลก Smith บอกว่าการประดิษฐ์คิดค้นของชาวฮิปปิต์ เป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในส่วนต่างๆ ทั่วโลก สิ่งประดิษฐ์คิดค้นดังกล่าวได้แพร่กระจายออกไป และได้รับการยอมรับเพื่อนำไปใช้ในสังคมต่างๆ ทั่วโลก ทฤษฎีการแพร่กระจายเน้นว่า การเปลี่ยนแปลงเป็นผลของการติดต่อกันระหว่างวัฒนธรรมต่างๆ และจากการติดต่อกันทำให้ส่วนต่างๆ ของวัฒนธรรมแพร่กระจายไปในสังคมต่างๆ ได้

4. การติดต่อทางวัฒนธรรม (Acculturation)

กระบวนการของการติดต่อทางวัฒนธรรมใหม่ได้รับการสนใจจากนักมานุษยวิทยาเป็นอย่างมาก การยอมรับวัฒนธรรมเป็นผลจากการที่กลุ่มคนมีการติดต่อกันในช่วงเวลาพอสมควรและอย่างสม่ำเสมอ (Barnett 1953) และมีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันใช้การรับวัฒนธรรมใหม่ของกลุ่มชนนั้นต้องขึ้นอยู่กับ

- ก. ความบ่อยครั้งของการติดต่อกัน
- ข. ความมีไมตรีในการติดต่อสัมพันธ์กันและความมีไมตรีนั้นต้องขึ้นอยู่กับ
- ค. ตัวแทนในการติดต่อเป็นสำคัญ และ
- ง. ความสอดคล้องของวัฒนธรรมซึ่งมีแนวโน้มไปในทิศทางเดียวกัน

ปรากฏการณ์ที่มักจะเกิดขึ้นในกระบวนการยอมรับวัฒนธรรมใหม่มีดังต่อไปนี้

4.1 การทดแทน (Substitution) ซึ่งเมื่อวัฒนธรรมถูกแทนที่แล้วต้องไม่ทำให้โครงสร้างเดิมเกิดการเปลี่ยนแปลง หรือเปลี่ยนแปลงน้อยมาก หรือเปลี่ยนแปลงอย่างไม่รู้ตัวในระยะเวลาที่ยาวนานมาก ทำให้ไม่กระทบกระเทือนต่อวิถีชีวิตเดิมของผู้รับวัฒนธรรมใหม่มากนัก

4.2 สังเคราะห์นิยม (Syncretism) คือการหลอมระบบความเชื่อและพฤติกรรมที่แตกต่างกันตั้งแต่สองระบบขึ้นไปเข้าเป็นระบบเดียวกันอย่างกลมกลืน

4.3 การเพิ่มขึ้น (Addition) คือการเพิ่มสิ่งของหรือแนวคิดใหม่ๆ เข้าไปในสังคม ซึ่งอาจจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือไม่เปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างมากนัก

4.4 การวิริ่ม (Deculturation) คือการสูญหายบางส่วนของวัฒนธรรมเดิมไปเนื่องจากคุณค่าและคุณภาพไม่สอดคล้องกับผู้ปฏิบัติอีกต่อไป

4.5 การต่อต้าน (Rejection) การต่อต้านเกิดมาจากการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วซึ่งทำให้บุคคลปรับตัวไม่ทันและขาดผลประโยชน์ โอกาส และ ศักดิ์ศรีที่ตนเคยมีมาแต่เดิม คนจึงไม่ยอมรับและก่อให้เกิดการเพิกเฉยและต่อต้านต่อสิ่งใหม่ๆ ก่อให้เกิดการกีดกันและอาจถึงการจลาจลได้

4.6 การสูญเสีย (Deprivation) ได้แก่ การสูญเสียในสิ่งที่เคยได้เคยมีเคยเป็นของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลบางคน บางกลุ่ม ซึ่งเป็นคนส่วนน้อยในสังคมและเป็นผู้ได้เปรียบมากในวัฒนธรรมเก่า กลุ่มนี้จะต่อต้านการรับวัฒนธรรมใหม่หากวัฒนธรรมใหม่ทำให้ต้องสูญเสียประโยชน์ เช่น สังคมลาวเคยใช้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม คนรวยมีที่ดินมากมาย คนจนไม่มีทรัพย์สิน ต่อมาสังคมได้รับเอาระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมมาใช้ ได้มีการยึดที่ดินมาเป็นของรัฐแล้วแบ่งให้ทุกคนมีสิทธิทำกินเท่าๆกัน เจ้าของที่ดินเดิมซึ่งเป็นผู้สูญเสีย ทุกๆสิ่งทุกอย่างอย่างทั้งที่ดิน ฐานะทางเศรษฐกิจและศักดิ์ศรี จะเป็นผู้ต่อต้าน (หากทำได้) และถ้าทำไม่ได้จะหาทางหนีออกจากสังคมลาวไปเสีย เป็นต้น

(ดร.งามพิศ ลัดยศถวาน , 2538:225)

5. การผสมผสานทางวัฒนธรรม (assimilation)

ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่งคือการผสมผสานทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการติดต่อทางวัฒนธรรม มันเป็นผลมาจากการที่ปัจเจกชน หรือกลุ่มคน กลุ่มต่างๆ แทนที่วัฒนธรรมของตนเอง โดยวัฒนธรรมอื่นๆ กระบวนการดังกล่าวจะเกิดขึ้นในระดับวัฒนธรรมย่อยด้วย ในอนาคตอัตราการผสมผสานทางวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อยกลุ่มต่างๆ ในสังคมไทยคงจะเร็วยิ่งขึ้น

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัย ได้ใช้มโนภาพ “ การแพร่กระจาย “ การติดต่อทางวัฒนธรรม ” และ มโนภาพ “ การผสมผสานทางวัฒนธรรม ” เป็นกรอบในการศึกษาการติดต่อระหว่างเมืองและชนบท การผสมผสานและการปรับตัวของชุมชนที่ศึกษา

สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เกิดขึ้นจาก

1.เกิดการเปลี่ยนแปลงในสิ่งแวดล้อมขึ้น ซึ่งจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมโดยตรง เช่นการเปลี่ยนแปลงทางภูมิประเทศและภูมิอากาศ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง เป็นต้น

2.การเบียดเบียนในความซ้ำซาก จำเจ ซึ่งเป็นเรื่องของจิตวิทยาและเป็นเรื่องปกติ และเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่เกิดขึ้นได้เสมอกับทุกคนในสังคมมันเกิดขึ้นโดยไม่มีใครหรือสิ่งใดมาบงการ

3.การอพยพโยกย้ายถิ่น เป็นการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยอย่างถาวรด้วยสาเหตุจากการแต่งงานกับคนต่างสังคม การอาชีพ ภัยธรรมชาติ และสาเหตุทางการเมือง เช่น เกิดศึกสงครามทำให้คนต้องอพยพหนีภัย เป็นต้น

4. การติดต่อกับคนต่างสังคม แล้วรับเอาแนวความคิดใหม่ๆ และพฤติกรรมใหม่ๆ มาใช้ เช่นการไปศึกษาต่อ ไปท่องเที่ยว และทำการค้าขายกับคนต่างสังคมเป็นต้น ในที่สุดก็จะทำให้ค่านิยมและพฤติกรรมเดิมของบุคคลเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมไม่มากนักน้อย (นิยพวรรณ วรณศิริ, 2540:89)

รูปแบบและองค์ประกอบที่สำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

1. ทัศนคติ เป็นตัวกำหนดนิสัย บุคลิก และท่าที ในการแสดงออกของบุคคล ทัศนคติที่ก่อตัวในตัวบุคคลในช่วงเวลาอันยาวนานจะติดฝังแน่น ยากต่อการถอดถอนเปลี่ยนแปลง แต่ก็สามารถจะถูกเปลี่ยนแปลงได้ซึ่งจะง่ายหรือยาก ช้าหรือเร็วขึ้นอยู่กับตัวแปรร่วมหลายๆอย่าง เช่น ขบวนการปลูกฝังวัฒนธรรมในช่วงเยาว์วัย (Enculturation) กลุ่มที่บุคคลสังกัด ผู้นำกลุ่ม นวัตกรรมที่ถูกนำมาสาธิต ฯลฯ อย่างไรก็ตาม การอยู่ร่วมกันในสังคมเดียวกันจะมีอิทธิพลต่อการ เปลี่ยนแปลงทัศนคติของบุคคลมากที่สุด เพราะคนจำเป็นต้องอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มและพึ่งพาอาศัยกัน ฉะนั้นการปรับตัวให้คล้ายตามกลุ่มคือการอยู่รอด

2. ค่านิยม ค่านิยมเป็นส่วนประกอบสำคัญทางสังคม การต้องการความมีชื่อเสียง หรือความต้องการความนับหน้าถือตา ทำให้คนให้คุณค่ากับสิ่งที่จะเป็นปัจจัยสำหรับสร้างชื่อเสียงและหน้าตาให้ตน คนจะให้คุณค่าแก่สิ่งใดมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับวัตถุนั้นๆ บางสังคมบุคคลให้คุณค่ากับเงินตราสูงมาก บางสังคมให้คุณค่า โดหะธาตุที่หายาก เช่น ทองคำ บางสังคมนำศีลธรรมและความสวยงามมาเป็นค่านิยมหลัก และผลประโยชน์มาเป็นค่านิยมรอง ค่านิยมเป็นองค์ประกอบของวัฒนธรรมจึงไม่มีกฎเกณฑ์กำหนดในการให้คุณค่าของตัวค่านิยม มันเป็นสิ่งที่มีความหมายและเป็นขบวนการที่แนะและกำหนดท่าทีและทิศทางของพฤติกรรมกลุ่ม เพราะฉะนั้นในการเปลี่ยนแปลงค่านิยมก็จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในสังคมด้วย

3. บรรทัดฐานและพันธะทางสังคม บรรทัดฐานและพันธะคือแนวทางที่สังคมวางไว้ให้สมาชิกในสังคมประพฤติปฏิบัติในแนวทางเดียวกัน เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม ทั้งคู่มีความคล้ายคลึงกันแต่พันธะทางสังคมไม่ได้เกิดจากบรรทัดฐาน แต่เกิดจากความผูกพันทางสังคมและทำให้อันดิงามต่อกัน มันเป็นข้อบังคับทางสังคมที่ถูกสร้างขึ้นโดยคนทั่วไป ด้วยเหตุผลและสถานการณ์ต่างๆ บางครั้งก็มีข้อยกเว้นไม่ปฏิบัติตามก็ได้ เช่น การให้สิ่งของกัน ผู้รับต้องให้สิ่งของกลับเป็นการตอบแทน บางครั้งอาจจะไม่มีสิ่งของตอบแทนกลับมาก็ได้ หากไม่มี

การลงโทษทางสังคมที่รุนแรง เช่นการไม่คบหาสมาคมด้วย กฎทัณฑ์นี้สามารถเปลี่ยนแปลงได้ง่ายขึ้นอยู่กับสถานการณ์ และกฎนี้จะส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเนื่องจากการปฏิบัติตามพันธะทางสังคมทำให้คนคบหากันง่าย มีไมตรีจิตต่อกันและนำไปสู่การทำตามกันและคิดตามกัน ส่วนบรรทัดฐานนั้นเป็นผลมาจากความคิดแนวเดียวกันของคนในสังคม ที่ได้พัฒนามาเป็นกฎระเบียบให้คนปฏิบัติตามได้ด้วยความสะดวก บรรทัดฐานเป็นกฎสังคมที่ไม่แน่นอน และเป็นโครงสร้างของวัฒนธรรมที่อาจเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย แต่ใช้เวลายาวนานในการเกิดเปลี่ยนแปลง และยกเลิก การลงโทษผู้ฝ่าฝืนบรรทัดฐานจะเห็นได้เด่นชัด แต่ไม่เป็นทางการ (นียพรรณ วรณศิริ, 2540:95)

3.นวัตกรรม (Innovation)

นวัตกรรมเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในประเทศกำลังพัฒนา งามพิศ สัตย์ลงวน (2540 :17-18) นิยามมโนภาพคำว่านวัตกรรม หมายถึง กระบวนการรับของใหม่ ๆ ที่ยังไม่เคยมีมาก่อนใช้ในสังคม หรือ ชุมชน ของใหม่ดังกล่าว อาจเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ (Materil Culture) เช่น เทคโนโลยีสมัยใหม่ทางการสื่อสาร การแพทย์ การขนส่ง การศึกษา การเกษตร หรือการตลาด ส่วนของใหม่ที่เป็นวัฒนธรรมไม่ใช่วัตถุ (Non - Material Culture) เช่น ความคิด ค่านิยม อุดมการณ์ หรือแบบแผนพฤติกรรมใหม่ๆ ในด้านต่างๆ ที่แตกต่างไปจากของเดิม

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2534 : 68) ได้นิยามคำว่า นวัตกรรม หมายถึง สิ่งใดๆ ที่คน (จำนวนหนึ่ง) ถือว่าใหม่ ส่วนใหญ่่นวัตกรรมเป็นสิ่งใดๆ ไม่ว่าจะเป็ความคิด ความรู้ วัสดุ สิ่งของ ที่ใหม่สำหรับสังคมหนึ่งใด

Roger และคณะ กล่าวถึงขั้นตอนการรับของใหม่ 5 ขั้นตอนคือขั้นตอนแรกเป็นขั้นเกิดความตระหนัก (Awreness Stage) หมายถึงปัจเจกชนรับรู้เกี่ยวกับความรู้ใหม่แต่ไม่มีข้อมูลเพียงพอที่จะตัดสินใจได้ ขั้นที่สองคือ ขั้นให้ความสนใจ (Inter stage) เป็นขั้นตอนที่ปัจเจกชนรู้สึกสนใจความคิดใหม่นั้นและพยายามหาข้อมูลเพิ่มเติม ขั้นที่สาม คือ ขั้นประเมินสถานการณ์ (Evaluation Stage) ขั้นนี้ปัจเจกชนประเมินสถานการณ์ปัจจุบันและอนาคตว่าจะนำไปใช้ได้หรือไม่ และตัดสินใจว่าจะใช้หรือไม่ ขั้นที่สี่ คือ ขั้นทดลองใช้ (Trial Stage) ปัจเจกชนนำไปทดลองใช้ในระดับเล็กน้อยก่อนเพื่อดูว่ามันมีประโยชน์อย่างไร และขั้นตอนสุดท้ายคือขั้นยอมรับ (Adoption Stage) ปัจเจกชนยอมรับความคิดใหม่และนำไปใช้

นอกจากขั้นตอนดังกล่าว Rogers และคณะยังกล่าวถึงปัจจัยต่างๆที่ทำให้ปัจเจกชนยอมรับหรือไม่รับนวัตกรรมทางวัตถุหรือไม่ใช้วัตถุ ปัจจัยต่างๆ มีดังนี้ คือ ประโยชน์ที่จะได้รับ ถ้าปัจเจกชนมองว่ามันดีกว่าของเก่าในแง่ผลผลิต ประสิทธิภาพ ต้นทุน และกำไร จะทำให้ยอมรับของใหม่ ความง่ายหรือซับซ้อน ถ้าของใหม่ซับซ้อนยุ่งยาก และยากจะเข้าใจได้ ชาวบ้านจะไม่ยอมรับหรือรับช้า ตรงกันข้ามถ้าของใหม่เป็นของง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน ชาวบ้านจะรับเร็ว ปัจจัยต่อมาคือ ทดลองดู ของใหม่บางอย่าง ชาวบ้านจะลองทำดูก่อนในระดับเล็ก แต่บางอย่างทำไม่ได้ เช่น รถยนต์ โทรทัศน์ ถ้าลองทำก่อนได้ จะรับเร็วขึ้น และสุดท้ายคือ การสังเกตเห็นได้ ของใหม่ที่เป็นสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ที่สังเกตเห็นได้ง่าย จะทำให้ปัจเจกชนรับเร็วขึ้น

นอกจากขั้นตอนดังกล่าว Roger ยังกล่าวถึงปัจจัยต่างๆ ที่ทำให้ปัจเจกชนยอมรับหรือไม่ยอมรับนวัตกรรมทางวัตถุหรือไม่ใช้วัตถุ ปัจจัยต่างๆ มีดังนี้คือ ประโยชน์ที่จะได้รับ ถ้าปัจเจกชน มองว่ามันดีกว่าของเก่าในแง่ผลผลิต ประสิทธิภาพ ต้นทุน และกำไร จะทำให้ยอมรับของใหม่นั้นเข้าไปกับของเดิม ถ้าของใหม่เข้าได้ดีกับค่านิยมหรือประเพณีที่มีอยู่แล้ว ปัจเจกชนจะยอมรับของใหม่ ความง่ายหรือซับซ้อน ถ้าของใหม่ซับซ้อนยุ่งยาก และยากจะเข้าใจได้ ชาวบ้านจะไม่ยอมรับ หรือรับช้า ตรงกันข้ามถ้าของใหม่เป็นของง่ายไม่ซับซ้อน ชาวบ้านจะรับเร็ว ปัจจัยต่อมาคือ ทดลองดู ของใหม่บางอย่าง ชาวบ้านจะลองทำดูก่อนในระดับเล็ก แต่บางอย่างทำไม่ได้เช่น รถยนต์ โทรทัศน์ ถ้าลองทำก่อนได้ จะรับเร็วขึ้น และสุดท้ายคือ การสังเกตเห็นได้ ของใหม่ที่เป็นสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ที่สังเกตเห็นได้ง่ายจะทำให้ปัจเจกชนรับเร็วขึ้น

นอกจากนี้ Roger แบ่งผู้รับของใหม่ ออกเป็น 5 ประเภท ดังนี้คือ พวกแรก เป็นผู้รับนวัตกรรม (Innovation) เป็นพวกกระตือรือร้นที่จะทดลองความคิดใหม่ๆ กล้าเสี่ยงและเต็มใจรับผลของการกระทำนี้ นั่น ๆ พวกต่อมาคือ ผู้รับรุ่นแรก (Early Adopters) เป็นพวกยอมรับของใหม่รุ่นแรกๆ มักเป็นพวกชนชั้นนำในชุมชน เป็นพวกที่ประสบความสำเร็จและได้รับการยกย่อง พวกต่อมาคือ ผู้รับพวกแรก (Early Majority) เป็นพวกที่ยอมรับของใหม่ก่อนสมาชิกกลุ่มอื่นๆ มักเป็นพวกหัวก้าวหน้าทำให้การรับของใหม่เป็นไปอย่างชอบธรรมแต่ไม่ใช่พวกผู้นำการเปลี่ยนแปลงหลังจากพวกนี้จะเป็น ผู้รับรุ่นหลัง (Late Majority) เป็นพวกที่รับของใหม่หลังสมาชิกกลุ่มอื่นๆ การรับของใหม่เกิดขึ้นจากความกดดันทางสังคม หรือความจำเป็นทางเศรษฐกิจและพวกสุดท้ายคือ ผู้ล้าสมัยนวัตกรรม (Laggard) เป็นพวกไม่ยอมรับนวัตกรรมหลังสุดในของใหม่ๆ ทุกอย่าง เป็นพวกเคร่งประเพณี เป็นพวกที่รับนวัตกรรมหลังสุด

ผู้ศึกษาวิจัย ใช้กรอบแนวคิด “นวัตกรรม” มาศึกษากระบวนการรับของใหม่ๆ ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น เทคโนโลยีการสื่อสารใหม่ๆ และวัฒนธรรมอวัตถุ เช่น ค่านิยม จุดมการณ์ ความคิดความเชื่อและแบบแผนพฤติกรรมใหม่ๆ อีกหลายอย่างในหมู่บ้านที่ศึกษา เพราะนวัตกรรม เพราะนวัตกรรมเป็นปัจจัยสำคัญมากอย่างหนึ่งที่ทำให้ชุมชนชนบทที่ศึกษา เปลี่ยนไปอย่างมากและรวดเร็ว

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2534: 67- 70) ได้อธิบายถึงการรับนวัตกรรมว่าเป็น ดังกับกับผล คือ บุคคล ระบบสังคม การสื่อสาร ตัวนวัตกรรม และเวลา ดังมีความหมายดังนี้

การรับนวัตกรรม (adoption of innovation) ประกอบด้วยคำว่า การรับ (adoption) ซึ่งในทฤษฎีหมายถึง การตัดสินใจที่จะใช้นวัตกรรมอย่างเต็มอัตราต่อไป ทฤษฎีได้ขยายเพิ่มเติมอีกเรียกว่า กระบวนการรับนวัตกรรม (adoption process) ซึ่งมี 5 ขั้นตอน คือ 1. ขั้นตระหนักถึงนวัตกรรม 2.ขั้นสนใจนวัตกรรม 3.ขั้นประเมินค่านวัตกรรม 4.ขั้นทดลอง (ใช้หรือปลูก) นวัตกรรมบางส่วน 5.ขั้นรับนวัตกรรม ซึ่งตามกรอบความคิด ก่อนการรับนวัตกรรมนั้นได้มีการกระทำหลายขั้นตอน

4. นิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology)

Julion Steward :1949 (อ้างใน นิยพรรณ วรณศิริ, 2540 : 96) นิยามคำว่า “นิเวศวิทยา” ว่า นิเวศวิทยาคือการปรับตัวเข้าหากันระหว่างเงื่อนไขระหว่างสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์ การปรับตัวของมนุษย์นั้นต่างจากสัตว์ ตรงที่มันขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางวัฒนธรรม นิเวศวิทยาวัฒนธรรมคือ การศึกษาถึงการปรับตัวหรือความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การศึกษาวัฒนธรรมของ Steward คือการวิเคราะห์ระบบนิเวศวิทยาของสังคมเพื่อค้นหา ลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมแต่ละแห่ง ถึงแม้ว่า Steward จะคิดว่าหลักนิเวศวิทยาเป็นองค์ประกอบสำคัญของสถาบันทางสังคม แต่ก็รู้ดีว่าไม่มีใครสามารถอธิบายองค์ประกอบทางวัฒนธรรมได้หมดทุกด้าน ด้วยแนวคิดทางด้านการปรับตัวทางนิเวศวิทยา นอกจากนี้ Steward ยังได้เน้นถึงความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมแต่ละด้านอีกด้วย จากการศึกษาของ Steward พบว่า สิ่งแวดล้อมมีผลต่อความแตกต่างในการปรับตัวของวัฒนธรรม วัฒนธรรมที่ต่างกันในเรื่องสิ่งแวดล้อมที่เหมือนกันจะแสดงรูปแบบของพัฒนาการที่เหมือนกัน การศึกษาวิวัฒนาการหลายสาย (Multilinear) มากกว่าวิวัฒนาการสายเดียว (Unilinear) เพราะวัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงอย่าง

ค่อยเป็นค่อยไปท่ามกลางปัจจัยหรือตัวแปรภายนอกมากมายซึ่งได้แก่วัฒนธรรมทางธรรมชาติ
นั่นเอง

Steward เน้นว่าสิ่งแวดล้อมคือตัวการในการกำหนดวัฒนธรรม วัฒนธรรมมีรูปแบบหลากหลาย เพราะเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมต่างกัน วัฒนธรรมแบบหนึ่งอาจปรับตัวได้ดีกว่าอีกแบบหนึ่ง และไม่ได้ถูกสิ่งแวดล้อมจำกัดอยู่เพียงระดับใดระดับหนึ่งเท่านั้น มักจะวิวัฒนาการไปได้ในลำดับที่สูงกว่า ดีกว่า โดยการสนับสนุนของสิ่งแวดล้อมที่ดีกว่าอีกด้วย แนวคิดของ Steward ยังเชื่อกันว่าแนวความคิดด้านนิเวศวิทยาจะใช้อธิบายสังคมที่ซับซ้อนได้น้อยกว่าเดิม เพราะในสังคมที่มีความเจริญจะเป็นอิสระจากการควบคุมของสิ่งแวดล้อม

5. ความทันสมัย (Modernization)

ความทันสมัยเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้นในสังคมกำลังพัฒนา มากยิ่งขึ้น กระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นเมื่อ สังคมกำลังพัฒนารับเอาวัฒนธรรมทั้งทางวัตถุและวัฒนธรรมไม่ใช่วัตถุของสังคมอุตสาหกรรมมาใช้ วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุได้แก่เทคโนโลยีด้านต่างๆ เช่นด้านการเกษตร สื่อสาร การแพทย์ การศึกษา และด้านอื่นๆ ส่วนวัฒนธรรมวัตถุของสังคมตะวันตกเช่นค่านิยม อุดมการณ์ โลกทัศน์ แบบแผนการเลือกคู่ การแต่งงาน ระบบราชการและสิ่งอื่นอีกมาก เมื่อนำมาใช้แล้วมักทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมกำลังพัฒนาการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมักไม่ราบรื่น มักเกิดอย่างต่อเนื่องหลายอย่างและหลายระดับทำให้มีผลกระทบต่อสถาบันสังคมทุกสถาบัน ชุมชนทุกแห่งและมีผลกระทบต่อชีวิตทุกด้านของสมาชิกในสังคมกำลังพัฒนา

ความทันสมัยเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่มีขอบเขตกว้างขวาง รวมเอาปรากฏการณ์ต่อไปนี้ไว้ด้วยคือ การอุตสาหกรรม การเป็นเมือง และระบบราชการ

5.1 การเป็นอุตสาหกรรม (Industrialization)

การอุตสาหกรรม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงจากสังคมหรือชุมชนเกษตรกรรมไปสู่การเป็นสังคมหรือชุมชนอุตสาหกรรม เพราะการใช้เทคโนโลยีแบบเครื่องจักรต่างๆ ทำให้ได้ผลผลิตเพิ่มขึ้นอย่างมากภายในเวลารวดเร็ว ลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะของสังคมอุตสาหกรรม

ที่ผลิตเพื่อป้อนตลาดการค้าขนาดใหญ่ โดยใช้แรงงานที่ชำนาญเฉพาะอย่าง และมีการพัฒนาระบบโรงงานมากมายหลายประเภท ชุมชนต่างๆ ในสังคมไทยจำนวนหนึ่ง อยู่ในกระบวนการกลายเป็นอุตสาหกรรมเพราะนำเครื่องจักรมาใช้ในการผลิตในโรงงานประเภทต่างๆ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวชนบทอย่างมากอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

5.2 การเป็นเมือง (Urbanization)

การเป็นเมือง หมายถึง สัดส่วนของประชากรตั้งถิ่นฐานในเมืองเพิ่มมากขึ้น เขตเมืองเป็นเขตการตั้งถิ่นฐานที่มีขนาดใหญ่ มีความหนาแน่นของประชากรสูง มีวัฒนธรรมย่อยมากมาย ประชากรในเมืองมีความแตกต่างกัน ไม่รู้จักกันเป็นส่วนตัว มีความสัมพันธ์กันแบบทางการ มีการจำแนกความแตกต่างและความชำนาญเฉพาะอย่างมากขึ้น ที่อยู่และที่ทำงานของคนในเมืองมักแยกจากกัน การควบคุมทางสังคมมักเป็นทางการ โดยทั่วไปสังคมต่างๆ มักใช้จำนวนประชากรเป็นตัวกำหนดเขตเมือง ระดับต่ำสุดของจำนวนประชากรในเมืองมี 2,500-5,000 คน

เมืองประเภทหนึ่งซึ่งเป็นลักษณะเด่นของประเทศกำลังพัฒนาเช่นประเทศไทย คือเมืองเอกนคร (Primate City) ซึ่งหมายความว่าเมืองใหญ่ที่สุดของประเทศใหญ่กว่าเมืองรองๆ ลงมาหลายสิบเท่าตัว เช่นกรุงเทพฯ ใหญ่กว่าเชียงใหม่มากกว่า 30 เท่าตัว ในสังคมไทยมีเขตเมืองหรือชุมชนเมือง 119 แห่ง 108 แห่ง เป็นเขตเมือง ที่เล็กมากเพราะมีประชากรน้อยกว่า 50,000 คน

สำหรับสังคมไทย เมืองเอกนคร คือกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางของเศรษฐกิจ การปกครอง การศึกษา ศาสนา และเกือบทุกด้าน เมื่อกรุงเทพฯ ติดต่อกับชุมชนในชนบทไปเรื่อยๆ จะปรากฏว่ามีผลกระทบต่อหมู่บ้านในชนบทไทยอย่างมาก

5.3 ระบบราชการ (Bureaucracy)

ระบบราชการ หมายถึง โครงสร้างทางสังคมที่มีการจัดระเบียบสูงต่ำต่างๆกัน ทั้งนี้เพื่อบริหารองค์การขนาดใหญ่อย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพขององค์กรจะมี

มากที่สุดเมื่อผู้มีอำนาจหน้าที่ในตำแหน่งต่างๆ มีบทบาทที่ถูกกำหนดไว้อย่างชัดเจนถึงหน้าที่ ความรับผิดชอบต่างๆ เพื่อตัดสินใจที่ขึ้นอยู่กับความรู้ทางเทคนิค มีวินัยเป็นกฎเกณฑ์ข้อบังคับ และคนเข้ามาทำงานในองค์กรตามความสามารถ มีระบบการควบคุมการให้เงินเดือนและการ เลื่อนขั้น รวมทั้งการลงโทษด้วย

ปัจจุบันระบบราชการมีบทบาทสำคัญมากในทุกสังคม เพราะเป็นระบบที่กำหนด นโยบายต่างๆ เพื่อวางแผนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อประชากร ทุกคน ในสังคมไทยนโยบายสำคัญอย่างหนึ่งของรัฐบาลไทยคือ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาตินั้น มีผลกระทบต่อชนบทไทยอย่างมากมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากการเป็นอุตสาหกรรม การเป็นเมืองและระบบราชการแล้ว ความทันสมัยยังรวมเศรษฐกิจการตลาดไว้ด้วย

5.4 ทฤษฎีการพัฒนาการทางเศรษฐกิจและแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ

Walter Rostow (1960) เห็นว่าการพัฒนาสังคมมาจากการพัฒนาทาง เศรษฐกิจที่บุคคลร่วมกันทำขึ้นมาทำให้เกิดความทันสมัยขึ้นตลอดเวลาและทุกหนทุกแห่งโดย บุคคลไม่รู้ตัว แบ่งเป็นลำดับขั้นตอน 5 ขั้นตอน ได้แก่

1. ขั้นสังคมระเบียบประเพณี (Traditional Society)
2. ขั้นก่อนทะยานออก (Preconditional for-take-off stage)
3. ขั้นทะยานออก (Take-off stage)
4. ขั้นเจริญแล้ว (Maturity stage)
5. ขั้นบริโภคนิยม (High mass-consumption)

ขั้นแรกสุด (Prime mover) ประกอบด้วยความปรารถนาจะพัฒนาทางเศรษฐกิจ ขั้นนี้เริ่มในขั้นทะยานออก (Take-off) ในขั้นนี้มีนักธุรกิจหัวก้าวหน้าเป็นผู้ตอบสนองของความต้องการ นั้น และนำไปสู่การพยายามเปลี่ยนแปลงในทุกสิ่งทุกอย่างจนทำให้สังคมพัฒนาสูงสุดในทางด้าน เศรษฐกิจและความเป็นอยู่ แนวคิดของ Rostow เป็นแนวคิดในกรอบทฤษฎี "วิวัฒนาการ" (Evolution) นั้นเอง

ทฤษฎีการพัฒนาทางเศรษฐกิจ เป็นทฤษฎีที่คิดขึ้นในโลกตะวันตก และแพร่หลายไปทั่วโลกโดยการส่งเสริมขององค์การสหประชาชาติ เป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมด้านอื่นๆ ของสังคมชนบทไทยและเปลี่ยนแปลงไปอย่างฉับพลัน

ทฤษฎีการพัฒนาทางเศรษฐกิจ แยกประเทศในโลกออกเป็น 2 ประเภท คือ ประเทศพัฒนาแล้วและประเทศด้อยพัฒนา การพัฒนาที่มีความหมายเท่ากับความสำเร็จเติบโตทางเศรษฐกิจและความเจริญเติบโต วัดกันที่ความก้าวหน้าทางวัตถุเป็นสำคัญ มีการกำหนดดัชนีต่างๆ เกี่ยวกับการเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยมีความเชื่อว่าการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศชาติโดยรวมนั้นจะส่งผลถึงความอยู่ดีกินดีของชาวบ้านชาวชนด้วย (Trickle - down effect)

ตัวแบบของการพัฒนาของประเทศด้อยพัฒนา ตามแนวคิดนี้คือ ประเทศที่พัฒนา ซึ่งก็คือสังคมตะวันตก โดยมีจุดเริ่มต้นของการพัฒนาอยู่การเพิ่มผลิตภัณท์มวลรวมประชาชาติ การพัฒนาอุตสาหกรรม การสร้างชุมชนเมือง การเพิ่มบทบาทของราชการในการบวบการการวางแผน สิ่งเหล่านี้ถือเป็นเทคนิคของการเพิ่มขึ้นของรายได้ประชาชาติ รายได้ต่อหัวและความมั่นคงของประชากรในที่สุด

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นแผนงานการพัฒนาที่เกิดขึ้นในสมัยจอมพลถนอมขัติย์ ธานะรัฐ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากรัฐบาลอเมริกัน ที่ให้การสนับสนุนด้านงานที่ปรึกษาทางทหารและผู้เชี่ยวชาญด้านการเกษตรแผนใหม่ เป็นผลของทฤษฎีการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยของประเทศตะวันตก มาเป็นแผนพัฒนาสังคมไทยภายใต้คำขวัญที่ว่า "น้ำไหล ไฟสว่าง ทางดี มีงานทำ" ซึ่งก่อนหน้านั้นการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรกปี 2504 นี้ สังคมไทยเคยมีแผนพัฒนามาก่อน เช่นแผนพัฒนาชนบทในปี 2485 และ 2494 โครงการพัฒนาทางถนนในปี 2499

แผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504-2509

ได้ให้ความสำคัญในด้านการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เน้นการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรและอุตสาหกรรม เพื่อให้เศรษฐกิจของประเทศก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว การลงทุนของภาครัฐได้ให้ความสำคัญในกิจกรรมการก่อสร้าง

ผลการพัฒนา ได้มีส่วนผลักดันให้เศรษฐกิจของประเทศเจริญรุดหน้าไปเห็นได้อย่างเด่นชัด คือ มูลค่าผลิตภัณฑ์ประชาชาติภายในประเทศไทยขยายตัวเพิ่มขึ้นในอัตราเฉลี่ยร้อยละ 8 ต่อปี ทางด้านโครงการขั้นพื้นฐานได้มีการเริ่มงานชลประทานซึ่งเป็นโครงการใหญ่ 2 โครงการ คือ โครงการแม่กลองและโครงการแม่น้ำน่าน ในด้านการค้าระหว่างประเทศ พบว่ามูลค่าการส่งออกและนำเข้าได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว แม้ว่าจะเกิดปัญหาการขาดดุลการค้า แต่ดุลการชำระเงินยังเกินดุล

(คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ , 2503)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2510-2514

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 2 ยังคงมุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยได้ขยายขอบเขตให้ครอบคลุมพัฒนาของรัฐให้สมบูรณ์ และรวมการพัฒนาในด้านรัฐวิสาหกิจและองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นมุ่งพยายามกระจายการพัฒนาให้บังเกิดผลไปทั่วประเทศ โดยเฉพาะในเขตทุรกันดาร และห่างไกลความเจริญ นอกจากนี้ยังมีโครงการพิเศษ เช่น โครงการพัฒนาภาค โครงการเร่งรัดพัฒนาชนบท และโครงการช่วยเหลือชาวนา ซึ่งต่างก็มีวัตถุประสงค์ที่จะปรับปรุงฐานะของประชาชนในชนบทให้เจริญเร็วขึ้น

ผลการพัฒนา ยังคงรักษาการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจไว้ได้ในระดับสูง โดยมีอัตราการขยายตัวเฉลี่ยร้อยละ 7.5 ต่อปี แม้ว่าจะลดลงเพียงเล็กน้อย เนื่องจากได้เกิดภาวะเศรษฐกิจหดตัว ราคาสินค้าเกษตรในตลาดโลกลดลงอย่างมาก โดยเฉพาะข้าวและยาง ซึ่งเป็นสินค้าส่งออกของไทย สาเหตุเกิดจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความต้องการในตลาดโลก รวมทั้งการลงทุนจากต่างประเทศได้ลดลงอย่างมากในช่วงเวลาดังกล่าว สำหรับรายได้ของประชาชน สาเหตุเกิดจากโครงการของรัฐด้านการลงทุนขั้นพื้นฐานทางเศรษฐกิจมีเพียงประชาชนบางส่วนที่

ได้รับประโยชน์ ซึ่งอยู่ในวงจำกัดไม่สามารถกระจายให้ถึงมือประชาชนส่วนใหญ่ได้อย่างทั่วถึง จึงทำให้เกิดช่องว่างทางเศรษฐกิจและสังคมเพิ่มขึ้น
(คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ , 2509)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 พ.ศ.2515-2519

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 ยังคงมุ่งการขยายตัวทางเศรษฐกิจและรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ ขยายขีดความสามารถการผลิตให้สูงขึ้นควบคู่ไปกับมาตรการกระจายรายได้และบริการทางสังคมในด้านโครงสร้างเศรษฐกิจ ได้ให้ความสำคัญการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรเร่งรัดการส่งออกและทดแทนสินค้านำเข้า มาตรการสำคัญ ได้แก่ โครงการเร่งรัดการผลิตพืชผลที่คู่ทางการตลาด จัดสรรงบประมาณเพื่อสนับสนุนการลงทุนเพื่อให้ประโยชน์จากโครงการขั้นพื้นฐานที่มีอยู่ให้สามารถเพิ่มผลผลิตและรายได้ให้มากขึ้น เช่น การก่อสร้างระบบส่งน้ำชลประทาน ปรับปรุงโครงสร้างอุตสาหกรรมเพิ่มเพิ่มมูลค่าการส่งออก ในด้านเสถียรภาพทางเศรษฐกิจได้ให้ความสำคัญการรักษาระดับราคาสินค้าที่จำเป็นต่อการครองชีพของประชาชน

ผลการพัฒนา ยังคงรักษาเป้าหมายการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจในอัตราเฉลี่ยร้อยละ 7.1 ต่อปี แม้ว่าจะต้องเผชิญกับความผันผวนของเศรษฐกิจโลก ได้แก่ การตกต่ำในค่าเงินดอลลาร์สหรัฐ ๙ การเพิ่มสูงขึ้นของราคาตลาดโลกในหมวดอาหารและวัตถุดิบ การเพิ่มขึ้นของราคาน้ำมันอย่างรุนแรง จากปัจจัยดังกล่าวทำให้เกิดปัญหาเงินเฟ้อสูงที่สุดที่ไม่เคยมีมาก่อน ควบคู่ไปกับเศรษฐกิจเริ่มฝืดเคือง การลงทุนขบเซา การส่งออกสินค้าเกษตรลดลงทั้งปริมาณและมูลค่า รายได้ประชาชนในชนบทตกต่ำ จำนวนคนว่างงานเพิ่มขึ้น

(คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ , 2514)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 พ.ศ.2520-2524

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 เน้นการฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศ โดยมุ่งขยายการผลิตสาขาเกษตรและปรับปรุงโครงสร้างอุตสาหกรรมให้สามารถขยายการผลิตเพื่อส่งออกและเพื่อกระจายรายได้ตลอดจนการมีงานทำในส่วนภูมิภาค ขณะเดียวกันก็กำหนดมาตรการและปรับปรุง

ระบบการบริหารงานของรัฐเพื่อเร่งฟื้นฟูการลงทุนทางด้านอุตสาหกรรมที่กำลังซบเซา นอกจากนี้ยังมุ่งรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศโดยเน้นฐานะดุลการชำระเงินและการขาดดุลงบประมาณให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม

ผลการพัฒนา ปรากฏว่าการดำเนินงานเร่งฟื้นฟูเศรษฐกิจซบเซาของประเทศทำให้มีอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจเพิ่มสูงขึ้นกว่าเป้าหมายเล็กน้อย คือเพิ่มในอัตราเฉลี่ยร้อยละ 7.1 ต่อปี สูงกว่าเป้าหมายร้อยละ 7.0 ที่กำหนดไว้ แต่ปรากฏว่าการผลิตสาขาเกษตรซึ่งเป็นสาขาการผลิตที่สำคัญที่สุดในโครงการผลิตของระบบเศรษฐกิจส่วนรวม ขยายตัวเพิ่มขึ้นในอัตราเฉลี่ยประมาณ ร้อยละ 3.5 ต่อปี ต่ำกว่าเป้าหมายเฉลี่ยร้อยละ 1.5 ส่วนการผลิตในสาขาอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นต่ำกว่าเป้าหมายเช่นเดียวกัน สำหรับการผลิตในสาขาอื่นๆ เกือบทั้งหมดขยายตัวเฉลี่ยอยู่ในระดับสูงกว่าเป้าหมาย

(คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ , 2519)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ.2525-2529

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 เป็นแผนพัฒนาประเทศแนวใหม่ โดยมีลักษณะเป็นแผนที่ได้ยึดพื้นที่เป็นหลักในการวางแผน เช่น พื้นที่เป้าหมายเพื่อพัฒนาชนบท พื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก พื้นที่เมืองหลัก เป็นต้น เน้นการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ สร้างวินัยทางเศรษฐกิจ ปรับโครงสร้างการเกษตร โดยมุ่งการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตแทนการขยายพื้นที่เพาะปลูก ปรับโครงสร้างอุตสาหกรรมเพื่อส่งเสริมการส่งออก กระจายอุตสาหกรรมไปสู่ภูมิภาค

ผลการพัฒนา ปรากฏว่า การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมีการขยายตัวในอัตราเฉลี่ยร้อยละ 5.3 ต่อปี ต่ำกว่าเป้าหมายที่กำหนดไว้ ร้อยละ 6.6 ต่อปี เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าวต้องประสบภาวะเศรษฐกิจโลกที่ผันผวนอย่างรุนแรง และอยู่ในภาวะเศรษฐกิจโลกที่ซบเซา มีการใช้นโยบายกีดกันการค้ากันแพร่หลาย และมีปัญหาการขาดดุลการค้าและบัญชีเดินสะพัดเพิ่มขึ้น

(คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ , 2524)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 พ.ศ. 2530-2534

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 ได้เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ พัฒนาฝีมือควบคู่ไปกับคุณภาพชีวิตให้มีความก้าวหน้า สงบสุข และเกิดความเป็นธรรมในสังคม เพิ่มการจ้างงานและฝึกอบรมแรงงานให้มีคุณภาพเพิ่มขึ้น พัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสนับสนุนองค์กรภูมิภาคและท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหาร เน้นการกระจายความเจริญเติบโตสู่ภูมิภาคและขยายขอบเขตการพัฒนาชนบททั่วประเทศ โดยมุ่งแก้ปัญหาผลิตทางการผลิต เพื่อให้มีอาหารเพียงพอต่อการบริโภคและมีรายได้เพิ่มขึ้น

ผลการพัฒนา ยังสามารถรักษาการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจได้ในระดับสูง โดยมีขยายตัวเพิ่มขึ้นในอัตราเฉลี่ยร้อยละ 11.4 ต่อปี ในขณะที่สาขาเกษตรมีการขยายตัวเพียงร้อยละ 4.6 ต่อปี ในขณะเดียวกันเสถียรภาพทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับที่น่าพอใจ แต่เกิดความเหลื่อมล้ำในสังคมเมืองและชนบท เกิดการอพยพแรงงานเข้ามาหางานทำในเขตเมือง ในขณะที่รายได้ในชนบทที่พึ่งพิงกับราคาพืชผลการเกษตรยังคงตกต่ำ ก่อให้เกิดปัญหาช่องว่างทางด้านรายได้ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น

(คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ , 2530)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 ได้มุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในแต่ละสาขาให้เกิดความสมดุล ควบคู่ไปกับการกระจายรายได้ และยกระดับรายได้ของเกษตรกร ตลอดจนให้ความสำคัญกับกิจกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ

ผลการพัฒนา พบว่า การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี โดยมีการขยายตัวในอัตราเฉลี่ยร้อยละ 7.8 ต่อปี ในขณะที่มูลค่าการผลิตทางการเกษตรมีการขยายตัวเพียงร้อยละ 2.9 ต่อปี แม้ว่ารายได้ต่อหัวประชากรไทยจะเพิ่มสูงขึ้น แต่ปรากฏว่าปัญหาความยากจนในชนบทและเกษตรมีความรุนแรงมากขึ้น

สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานในรูปของระบบคมนาคมขนส่ง ระบบเขื่อนเพื่อการชลประทานในการเพิ่มผลผลิตการเกษตรและพลังงานไฟฟ้า สาธารณูปการเป็นอันมาก วัตถุประสงค์การลงทุนในกิจกรรมดังกล่าว เพื่อเป็นการปูฐานให้มีการลงทุนของภาคเอกชน (คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ , 2535)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 2540-2544

แผนพัฒนาฉบับที่ 8 เป็นแผนที่มุ่งเน้นวัตถุประสงค์เดียว (Single Objective) คือวัตถุประสงค์การพัฒนาคน (Human Development) เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่ง (Means) ของการพัฒนาคนและคุณภาพชีวิตเท่านั้น

จากแนวคิดที่ให้คนเป็นศูนย์กลาง เพราะคน คือ ปัจจัยชี้ขาดของความสำเร็จของการพัฒนาในทุกๆเรื่อง (คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ , 2530) โดยการพัฒนารอบทฤษฎีคือแนวคิดหลัก 4 ประการ คือ

- 1.การพัฒนาแบบบูรณาการ ให้ความสำคัญกับการพัฒนาอย่างมีบูรณาการทั้ง เศรษฐกิจ สังคม จิตใจ วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมการเมือง โดยไม่แยกเป็นเมืองหรือชนบท และมีมิติของการพัฒนาที่เชื่อมโยงกันและเกื้อกูลกันทุกสาขา
- 2.การพัฒนาแบบพหุภาคี เป็นระบบเปิดที่มีความร่วมมือกันทุกฝ่าย ร่วมคิดร่วมทำ ได้แก่ ชุมชน นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคราชการและอื่นๆ
- 3.การพัฒนาโดยยึดพื้นที่เป็นหลัก แบ่งเขตทางกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับปัญหาในการพัฒนารอบทฤษฎีเป็นส่วนประกอบมากกว่าการให้เขตการปกครองเพียงอย่างเดียว
- 4.การปรับบทบาทราชการส่วนกลาง ให้เป็นผู้สนับสนุนและอำนวยความสะดวก เพื่อส่งเสริมเอื้ออำนวยความคิดและการกระทำขององค์กรประชาชนและธุรกิจเอกชน โดยกระจายอำนาจให้องค์กรท้องถิ่นมากขึ้น

แผนพัฒนาฉบับที่ 8 (2540-2544) เป็นแผนพัฒนาฉบับที่มุ่งเน้นวัตถุประสงค์เดียว (Single Objective) คือวัตถุประสงค์การพัฒนาคน (Human Development) เพื่อการ

พัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่ง (Means) ของการพัฒนาคนและคุณภาพชีวิตเท่านั้น

จากแนวคิดที่ให้คุณเป็นศูนย์กลาง เพราะคน คือ ปัจจัยชี้ขาดของความสำเร็จของการพัฒนาในทุกๆเรื่อง โดยการพัฒนาชนบทยึดถือแนวคิดหลัก 4 ประการ คือ

1.การพัฒนาแบบบูรณาการ ให้ความสำคัญกับการพัฒนาอย่างมีบูรณาการทั้ง เศรษฐกิจ สังคม จิตใจ วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมการเมือง โดยไม่แยกเป็น เมืองหรือชนบท และมีมิติของการพัฒนาที่เชื่อมโยงกันและเกื้อกูลกันทุกสาขา

2.การพัฒนาแบบพหุภาคี เป็นระบบเปิดที่มีความร่วมมือกันทุกฝ่าย ร่วมคิดร่วมทำ ได้แก่ ชุมชน นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคราชการและอื่นๆ

3.การพัฒนาโดยยึดพื้นที่เป็นหลัก แบ่งเขตทางกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับปัญหาในการพัฒนาชนบทเป็นส่วนประกอบมากกว่าการใช้เขตการปกครองเพียงอย่างเดียว

4.การปรับบทบาทราชการส่วนกลาง ให้เป็นผู้สนับสนุนและอำนวยความสะดวก เพื่อส่งเสริมเอื้ออำนวยความคิดและการกระทำขององค์กรประชาชนและธุรกิจเอกชน โดยกระจายอำนาจให้องค์กรท้องถิ่นมากขึ้น

(คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ , 2540)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

6. ศาสนาและพิธีกรรม

ศาสนา

การศึกษาศาสนา ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่งนั้น นักสังคมวิทยา และนักมานุษยวิทยา ได้ทำการศึกษาจากแง่มุมต่างๆ หลายด้าน ความสนใจของแต่ละบุคคล และให้แนวความคิดในการศึกษาแตกต่างกันไป ดังนี้

Emile Durkheim (1931: 45-47) ได้แสดงแนวความคิดเกี่ยวกับศาสนาและพิธีกรรมไว้ว่า ความเชื่อทางศาสนาเป็นเครื่องมือยึดเหนี่ยวบุคคลเข้ากับกลุ่มและบุคคลจะกระทำพิธีกรรมเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อนั้น อันเป็นพลังที่จะรวมกลุ่มเข้าด้วยกันให้เป็นปึกแผ่น (Solidarity) เพื่อความอยู่รอดของกลุ่ม ฉะนั้น ตามทัศนะของ Durkheim จึงถือว่าศาสนา ทำหน้าที่บำรุงรักษาให้สังคมนั้นได้อยู่ต่อไปได้ (Continuity)

นอกจากนี้ Durkheim ได้ชี้ให้เห็นว่า กลุ่มหรือสังคมจำเป็นต้องมีการควบคุมนอก จากกฎหมายข้อบังคับทำหน้าที่ควบคุมเพียงส่วนหนึ่งแล้ว ศาสนาเป็นอีกส่วนหนึ่งในการควบคุม และช่วยสร้างเสถียรภาพให้แก่สังคม ศาสนาตามทัศนะของ Durkheim ปฏิบัติหน้าที่สำคัญ 4 ประการ คือ (Durkheim 1971 อ้างถึง ในจิตวิทยา สุวรรณระฆัง : 99-100)

1. ทำหน้าที่ในการเตรียมและจัดวินัย (Disciplinary and Preparatory function) หน้าที่นี้จะเป็นส่วนที่พิธีกรรมของศาสนาจะหัดให้บุคคลมีระเบียบวินัยด้วยตัวของตัวเอง และเตรียมตนเพื่อชีวิตในสังคม
2. หน้าที่ในการยึดเหนี่ยวหรือผนึกเข้ากับสังคม (Cohesive function) ศาสนาและพิธีกรรมจะทำหน้าที่ในอันที่จะสร้างความหมายของการที่มนุษย์จำต้องอยู่ร่วมกันมีอารมณ์และความรู้สึกทำนองเดียวกัน ตลอดจนแสดงออกในแนวเดียวกัน เป็นการสร้างพลังของการรวมกลุ่ม
3. ทำหน้าที่ในการผนวก และรื้อฟื้น (Revitalizing function) ศาสนาและประเพณีจะทำหน้าที่สร้างศรัทธา ความยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีในอดีตให้คงอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งสิ่งเหล่านั้นจะเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นกลุ่มสังคม
4. หน้าที่ในการสร้างความรู้สึกของคุณค่า และความสุขของการมีชีวิต (Euphoric function) พิธีกรรมทำให้เกิดความสุขในการมีชีวิตร่วมกัน พร้อมทั้งเป็นการลดความกดดันหรือเศร้าโศกในจิตใจ ในกรณีที่กลุ่มสังคมจักต้องประสบภาวะวิกฤตเสมอๆ เช่น การ

ตาย หรือภัย ต่างๆ ซึ่งพิธีกรรมทางศาสนาจะเป็นเครื่องชี้ว่า บุคคลที่ประสบเคราะห์กรรมนั้นมิใช่เป็นผู้เดียวที่ได้รับทุกข์ แต่กลุ่มสังคมก็มีส่วนร่วมในความทุกข์อันนั้น เห็นได้จากพิธีศพ ซึ่งบรรดาญาติพี่น้อง เพื่อนฝูงของผู้ตายทั้งหลาย และผู้ที่มีชีวิตอยู่ก็จะมาร่วมในพิธีกรรมนั้นด้วย เป็นการแสดงถึงการมีส่วนร่วมในทุกข์ มิใช่บุคคลคนเดียวเท่านั้น หรือในพิธีแต่งงานก็จะมีผู้มาแสดงความยินดีช่วยเหลือ สิ่งเหล่านี้ทำให้ผู้เกี่ยวข้องโดยตรงตระหนักในผลของการเป็นสมาชิกของสังคมนั้น

จะเห็นได้ว่า Durkheim ศึกษาพิธีกรรมทางศาสนา แต่เป็นการศึกษาในด้านหน้าที่ของพิธีกรรม ทฤษฎีที่ใช้จึงเป็นทฤษฎีการหน้าที่ (Functional Theory) ซึ่งเป็นหน้าที่ของสถาบันทางสังคมในการตอบสนองของความต้องการของสังคมโดยมีส่วนร่วม

ศาสนาเป็นสถาบันทางสังคมสถาบันหนึ่งซึ่งมีหน้าที่ 4 ประการ ดังกล่าวแล้ว จุดเน้นของนักทฤษฎีการหน้าที่ก็คือ การดำรงอยู่ได้ของสังคม และสังคมจะดำรงอยู่ได้เพราะสถาบันต่างๆ ทำหน้าที่ของตนอย่างครบถ้วน และไม่ขัดแย้งกัน ในการศึกษาวิเคราะห์ตามทฤษฎีการหน้าที่นี้ แนวความคิดของ Robert K. Merton ถือเป็นแนวคิดอีกแนวหนึ่งที่มีความสำคัญมาก ดังจะได้กล่าวถึงต่อไป

Robert K. Merton (1975 : 60-68) นักทฤษฎีกลุ่มโครงสร้างหน้าที่ได้ให้นิยามของหน้าที่ว่า หมายถึง บรรดาผลต่อเนื่องที่สามารถสังเกตได้จากการที่ระบบ มีการปรับแก้ และหน้าที่ของระบบที่สำคัญแบ่งออกได้ กล่าวคือ (merton 1957 อ้างถึงใน ทิตยา สุวรรณะขงู : 116-117)

- 1.หน้าที่มุ่งประสงค์ (Manifest function) หมายถึง บรรดาผลต่อเนื่องที่เกิดขึ้นนั้นเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโครงสร้าง เช่น ในการจัดองค์การตามลำดับชั้นก็เพื่อที่จะให้เกิดผลในการยอมรับการบังคับบัญชา
- 2.หน้าที่แอบแฝง แต่เป็นผลสืบเนื่อง (latent function) หมายถึง ผลที่เกิดขึ้นนอกเหนือจากเป้าหมายที่กำหนด
- 3.หน้าที่ไม่ส่งเสริมบูรณภาพ (Dysfunctional) หมายถึง ผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นและระบบไม่สามารถผลานกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ
- 4.หน้าที่ทดแทน (alternative function) หมายถึง ผลต่อเนื่องที่อาจจะนำมาทดแทนหน้าที่เจาะจง หรือหน้าที่มุ่งประสงค์

Merton ได้เสนอแนวคิดที่ว่า ในสังคมหนึ่งอาจจะมีสิ่งที่มีประโยชน์ (Function) ในอีกกลุ่มหนึ่งก็ได้แต่สิ่งทางสังคม เช่น ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ความคิด อาจจะไม่ มีหน้าที่หรือไม่มีประโยชน์ (dysfunction) ต่อสังคม หรืออาจจะมีหน้าที่ชัดแจ้งหรือมีประโยชน์ (Manifest function) ต่อสังคมก็ได้ และบางสิ่งบางอย่าง อาจจะมีหน้าที่แอบแฝงซ่อนเร้น (latent function) อยู่ก็ได้ โดยเฉพาะหน้าที่แอบแฝงนี้เป็นสิ่งที่ไม่ควรมองข้ามในขณะที่มองเห็นหน้าที่อย่างเปิดเผยชัดแจ้ง ในการวิเคราะห์หน้าที่ใดหน้าที่หนึ่งนั้นนักวิเคราะห์จะต้องตื่นตัว ต่อการที่บรรทัดฐานหนึ่งๆ จะมีหลายหน้าที่ เพราะการปฏิบัติตามวัฒนธรรมอาจไม่ทำให้เกิดทั้ง การรวมตัวและการแยกตัวทั้งหมดทีเดียว การศึกษาหน้าที่จึงต้องดูในแง่สมดุลสุทธิทั้งหมด และเป็นที่น่าสังเกตว่า Latent function นั้นอาจจะเป็นหน้าที่ที่ไม่ส่งเสริมบูรณภาพหน้าที่ทดแทนก็ได้

Merton ได้เสนอแนวความคิดท้าทายนักโครงสร้าง - หน้าที่ ด้วยข้อเสนอ 3 ประการ คือ

1. เราไม่สามารถที่หักได้ว่า สังคมจะมีการประสานงานกันได้อย่างสมบูรณ์
2. จะต้องยอมรับว่าองค์ประกอบหนึ่ง ๆ ทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ dysfunction ได้เท่ากับที่เรายอมรับประโยชน์เชิงหน้าที่ (positive function consequences)
3. ในการวิเคราะห์เชิงหน้าที่ เราต้องคำนึงถึงความเป็นไปได้ของทางเลือกต่างๆ จะเห็นได้ว่า แนวคิดของ merton นั้นเน้นทางด้านการศึกษาเชิงการหน้าที่ของแต่ละสิ่งทางสังคม หรือระบบสังคมให้ลึกซึ้ง

Bronislaw Malinowski (1942:76-79) ได้เสนอแนวทางสำหรับกลุ่มโครงสร้าง - หน้าที่ (Structural - functional school) ขึ้นมาว่า การปฏิบัติตามวัฒนธรรมในแต่ละสังคมนั้นย่อมจะปรากฏออกมาในลักษณะของการกระทำต่อกันและกันอย่างมีความหมายและทั้งหมดนี้จะต้องพยายามเข้าใจในแง่ของการสนองตอบความต้องการทางจิตวิทยาของเอกชนที่รวมกันอยู่ในสังคมโดยที่ Malinowski มุ่งอธิบายให้เห็นว่าการปฏิบัติในเรื่องเกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อต่างๆ นั้นเป็นไปเพื่อสนองความต้องการในการดำรงชีวิตอยู่ของมนุษย์ในสังคม

Malinowski เห็นว่า หน้าที่ของศาสนาก็คือช่วยสนับสนุนกำลังขวัญของมนุษย์ โดยการเสริมสร้างทัศนคติที่มีคุณค่าต่าง ๆ เช่น การยอมรับนับถือประเพณี ความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม ความกล้าหาญ และความมั่นใจในการต่อสู้กับอุปสรรคและในการเผชิญหน้ากับความตาย พิธีกรรมทางศาสนามีหน้าที่บางอย่างในการตอบสนองความต้องการทางจิตใจของมนุษย์ในสังคม

Malinowski ได้ทำการศึกษาชาวโทรโบรอันด์ (Trobriand) ซึ่งอยู่ในบริเวณเกาะนิวกินี พบว่าชาวโทรโบรอันด์จะไม่ใช้มายาศาสตร์ (magic) หรือไสยศาสตร์เลย เมื่อออกทำการประมงตามชายฝั่งใกล้ๆ ที่มีความปลอดภัย เพราะเขาเห็นว่าเครื่องมือเครื่องใช้และวิชาการที่มีอยู่นั้นพอเพียงต่อการดำเนินการ และการให้ความปลอดภัย แต่คราวใดที่พวกโทรโบรอันด์ต้องแล่นเรือไกลฝั่งออกไป อาจจะต้องเผชิญกับพายุหนักหรือความปั่นป่วนของท้องทะเล เครื่องมือ เครื่องใช้และวิชาการที่มีอยู่อาจจะไม่สามารถคุ้มครองชีวิตพวกเขาได้ก็จะเกิดความกระวนกระวายใจ ก็จะหันมาใช้วิธีการทางไสยศาสตร์เข้าช่วย ฉะนั้น Malinowski จึงถือว่าการปฏิบัติทางไสยศาสตร์ด้วยการใช้เวทมนต์คาถา และอื่นๆ จึงเป็นไปเพื่อสร้างความอบอุ่นและระงับความกระวนกระวายใจด้วยในขณะเดียวกัน

จะเห็นว่า Malinowski ศึกษาศาสนาโดยมุ่งไปที่หน้าที่ของพิธีกรรมและลัทธิศาสนาต่าง ๆ เป็นสำคัญ แต่การมองหน้าที่ของ Malinowski นั้นจะเน้นหนักไปทางด้านจิตวิทยา มากกว่า เพราะเน้นที่ตัวบุคคล หรือจิตใจบุคคล ซึ่งเน้นถึงความต้องการของบุคคลแตกต่างกับ Durkheim ที่เน้นในด้านสังคมมากกว่าจิตใจ และเน้นหนักความต้องการของสังคมมากกว่าความต้องการของบุคคล

พิธีกรรม

Arnold van Gennep (1960 : 4-12) ได้จำแนกพิธีกรรมโดยทั่วไปตามแนวความคิดของ Frazer โดยแบ่งพิธีกรรมออกเป็น 2 รูปแบบคือ Sympathetical rites และ Contagious rite

Sympathetical rite เป็นพิธีกรรมที่ขึ้นอยู่กับความเชื่อของมนุษย์ว่า สัญลักษณ์ที่แสดงถึงสิ่งหนึ่งสิ่งใด ย่อมใช้แทนตัวของสิ่งนั้นได้

Contagious rite เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการสร้างสิ่งหนึ่งสิ่งใดขึ้นมาใช้แทนสิ่งที่เราต้องการ

Van Gennep ได้วิเคราะห์พิธีกรรมซึ่งจัดทำขึ้นในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงทางสภาพที่สำคัญในชีวิตของคนเรา ซึ่งเขาเรียกพิธีกรรมเหล่านี้ว่า rite de passage โดยใช้วิธีการศึกษาเชิงการหน้าที่ van gennep ได้แสดงให้เห็นว่าพิธีกรรมเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคมที่ใหญ่กว่าอย่างไร

ใน rite de passage ; van gennep ได้แบ่งพิธีกรรมออกเป็น 3 ส่วน คือ

1. Rite of separation ส่วนของพิธีกรรมที่ว่าด้วยการแยกจากสภาพเดิมซึ่งมีความหมายในแง่ของการแยกบุคคลออกจากสภาพเดิม
2. Transition rite ส่วนของพิธีกรรมที่ว่าด้วยการเปลี่ยนสภาพซึ่งพิธีกรรมนี้จะจัดขึ้นเพื่อเฉลิมฉลองการเปลี่ยนสภาพ
3. Rite of incorporation ส่วนของพิธีกรรมที่ว่าด้วยการเข้าไปอยู่ในสภาพใหม่ซึ่งจัดขึ้นเพื่อให้สภาพใหม่ที่บุคคลได้มาใหม่ มีความมั่นคง

พิธีกรรมต่างที่จัดขึ้นช่วงการดำเนินชีวิตของคนเรานั้น Van Gennep ได้เริ่มศึกษาตั้งแต่การตั้งครุฑ การให้กำเนิดบุตร ช่วงเวลาที่เป็นเด็ก การบวช การหมั้น การแต่งงาน และพิธีเกี่ยวกับการตาย Van gennep ได้อธิบายพิธีกรรมเหล่านี้อย่างละเอียดในลักษณะการพรรณนาและยกตัวอย่างกลุ่มชนที่ประกอบพิธีกรรมเหล่านี้ประกอบด้วยและในส่วนของพิธีศพนั้น Van Gennep ได้จำแนกพิธีกรรมออกโดยละเอียดดังนี้คือ

1. Rite of separation พิธีกรรมแยก อันได้แก่ พิธีที่แยกผู้ตายออกจากสังคมของผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่
2. Rite of incorporation พิธีกรรมรวม บางสังคมถือว่าพิธีศพเป็นพิธีรวมซึ่งผู้ตายจะต้องเข้าไปรวมในสังคมใหม่ซึ่งเป็นโลกของวิญญาณ
3. Rite of transition พิธีกรรมที่เปลี่ยนสภาพ จากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่ง เมื่อตายไปแล้ว ผู้ตายจะเปลี่ยนสภาพกลายเป็นวิญญาณ

4. Rite of purification พิธีกรรมชำระล้างมลทิน ทำให้เกิดความบริสุทธิ์ การอาบน้ำศพ ถือว่าเป็นการชำระล้างมลทินของผู้ตายให้หมดสิ้นไป เพื่อให้ผู้ตายมีความสะอาดบริสุทธิ์

5. Rite of protection พิธีกรรมป้องกัน อันได้แก่การไว้ทุกข์ การที่บรรดาญาติผู้ตายไว้ทุกข์นั้น เป็นการปลอมแปลงตัวไม่ให้ผีจำได้ เป็นการป้องกันตัวไม่ให้มีผีมารบกวน

จะเห็นได้ว่า Van Gennep ศึกษาพิธีกรรมในเชิงการหน้าที่ มองในแง่การสนองตอบความต้องการทางจิตวิทยาของเอกชนที่รวมกันอยู่ในสังคม

Ventor tumer (1970 : 6-11) นักมานุษยวิทยาสัญลักษณ์สนใจศึกษาศาสนาและพิธีกรรม Tumer วิเคราะห์สัญลักษณ์พิธีกรรมในสังคมเดมบู (Ndembu) ว่าเป็นส่วนประกอบของกิจกรรมทางสังคม และเชื่อว่าการศึกษานี้จะต้องทำภายในสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่ง เพื่อให้เห็นว่าสัญลักษณ์มีความหมายต่อสมาชิกของสังคมนั้น

Tumer กล่าวว่า พิธีกรรมของเดมบู มี 2 ประการคือ

1. Life crisis เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์ดำเนินชีวิต ซึ่งได้แก่ พิธีการเกิด พิธีจากเด็กเข้าสู่วัยหนุ่มสาว พิธีแต่งงาน พิธีการตาย เป็นต้น ตัวอย่างเกี่ยวกับพิธีกรรมนี้ เช่น เด็กชายหญิงที่เข้าสู่วัยหนุ่มสาวโดยฝ่ายชายจะมีการทำพิธีขลิบอวัยวะเพศพิธีนี้กระทำเป็นเวลา 7 วัน ทำกันเป็นกลุ่มในป่า พิธีเหล่านี้กระทำเป็นเวลานาน เพื่อให้เกิดความขลัง ตระหนักถึงความเป็นชาย และสัญลักษณ์ทางเพศ ส่วนฝ่ายหญิงจะทำพิธีรับเข้าสู่วัยสาวที่ละคนเมื่อมีประจำเดือน ก่อนแต่งงาน และตอนการบ้านการเรือนไปด้วย ส่วนพิธีศพนั้นเผ่าเดมบูจัดทำพิธีอย่างใหญ่โต เพื่อเป็นการแสดงความสำคัญของผู้ตายและเน้นการจากไปของผู้ตาย

2. Rite of affliction พิธีการระเคาะเคราะห์ หรือปรับสถานภาพตนให้ดีขึ้น พิธีกรรมจะถูกสร้างให้อิ่งใหญ่ มีอย่างน้อยทุกๆ 3 ปี

นอกจากนี้ Tumer ได้กล่าวถึงเผ่าเดมบูว่า เป็นการเผ่าชนในแอฟริกา และเป็นเผ่าที่กำลังจะสูญหายไป เนื่องจากเป็นเผ่าที่มีโครงสร้างหลวม ทั้งนี้เนื่องจากการสืบสายโลหิตกับการเลือกที่อยู่ และการสืบมรดก ไม่สอดคล้องกัน กล่าวคือ เผ่าเดมบูจะสืบสายโลหิตฝ่าย

ชาย แต่การให้มรดกให้ญาติฝ่ายหญิง และเมื่อแต่งงานแล้วไม่ได้ระบุแน่นอนว่าจะไปอยู่กับญาติฝ่ายชาย ดังนั้น ผู้หญิงเดมบูที่แต่งงานแล้วก็ยังผูกพันอยู่กับพ่อแม่ การเคลื่อนไหวโยกย้าย (Mobility) จึงมีสูงมากและเป็นสังคมที่มีพิธีกรรมทางศาสนาค่อนข้างมาก

อย่างไรก็ตาม Turner วิเคราะห์ว่า เนื่องจากเผ่าเดมบู มีความสับสนในเรื่อง การสืบมรดก การสืบสายเลือด และการเลือกที่อยู่หลังแต่งงาน จึงจำเป็นต้องมีพิธีกรรมอุ่นวาย และยิ่งใหญ่ เพื่อเป็นการรวมสมาชิกของสังคมเข้าไว้ด้วยกัน อย่างน้อยในช่วงที่ประกอบพิธีกรรม โดยพิธีกรรมจะช่วยสร้างความมั่นคงทางสังคม เป็นการยืนยันโครงสร้างสังคมที่มีอยู่ พิธีกรรมจึงมีหน้าที่ในการช่วยสร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับสังคม turner เรียกพิธีกรรมนี้ว่า กลไกประสานรอยร้าว (Redressive mechanism)

Edmund Leach (1954 : 4) มองพิธีกรรมทางศาสนาว่าเป็นรูปแบบ หรือ วัฒนธรรมอันจะเป็นสัญลักษณ์ที่จะสะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างสังคม โดยได้แสดงแนวความคิดที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมและสังคมเอาไว้ว่า วัฒนธรรม คือ รูปแบบ แต่โครงสร้างสังคมเป็นเนื้อหาและโครงสร้างสังคมถูกนำมาแสดงออกในรูปวัฒนธรรม (Culture Form) เป็นการแสดงออกทางพิธีกรรม(ritual expression) พิธีกรรมนี้ทำให้ทราบถึงสถานภาพและบทบาทของบุคคลในสังคม และจะสะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างสังคมได้ ทั้งนี้โดยการตีความซึ่งเป็นหน้าที่ของ นักมานุษยวิทยาสังคมโดยตรง

แนวความคิดของ Leach เป็นแนวความคิดที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสังคม ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมเป็นการเปลี่ยนแปลงภายในระบบ ตัวอย่าง เช่น ถ้าหากเราสามารถชี้ให้เห็นได้ว่า ในห้องที่แห่งหนึ่ง เมื่อกาลเวลาผ่านไประบบการเมืองอันเป็นระบบซึ่งประกอบด้วยครอบครัวที่มีตระกูลเดียวกัน มีสถานภาพเสมอกันได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นระบบศักดินา อันเป็นระบบซึ่งประกอบด้วยครอบครัวที่มีตระกูลต่างๆ ที่มีสถานภาพลดหลั่นกันเป็นชั้น จากสูงลงไปต่ำ เราก็อาจกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงเช่นนั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างสังคม

Leach ได้ศึกษาโครงสร้างสังคมโดยผ่านทาง myth และ ritual โดยที่ Leach ได้ตั้งสมมุติฐานในการศึกษาค้นคว้าคือ Myth และ Ritual เป็นเครื่องมือที่เห็นถึงโครงสร้างสังคม และ Leach ได้อธิบายให้เห็นว่า Myth เป็นแนวความคิดของบุคคลในสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่บรรยายถึงพิธีกรรม สำหรับ Ritual เป็นการกระทำของบุคคลในสังคม ซึ่งทั้งสองอย่างนี้สามารถ

ชี้ให้เห็นถึงโครงสร้างสังคมได้เช่นกัน เพราะทั้ง Myth และ Ritual ต่างก็เป็น "Two side of the same coin" สำหรับทฤษฎีของ Leach นั้น เป็นทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยที่ Leach ได้กล่าวถึงการจัดระเบียบทางสังคมเป็นเบื้องต้น แล้วจึงกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมภายหลัง

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยนำเอาทฤษฎีของ Leach มาใช้เพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น เฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับการจัดระเบียบทางสังคม มิใช่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และผู้วิจัยจะศึกษาเฉพาะ ritual อย่างเดียวเท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากเป็นปรากฏการณ์ที่สามารถสังเกตได้อย่างละเอียด

จากแนวคิดทฤษฎีของนักสังคมวิทยา นักมานุษยวิทยาที่กล่าวมาแล้วนั้นจะเห็นว่า พิธีกรรมและโครงสร้างทางสังคมมีความเกี่ยวเนื่องกัน โดยพิธีกรรมจะสะท้อนให้เห็นการกระทำของบุคคลในสังคม และการกระทำก็จะแสดงถึงสถานภาพ และบทบาทอันจะสะท้อนให้เห็นโครงสร้างทางสังคมอีกต่อหนึ่ง ทั้งในระดับครอบครัวและระดับหมู่บ้าน

พิธีกรรมเป็นส่วนประกอบทางศาสนา ซึ่งประชาชนให้ความสนใจและพยายามปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด การกระทำพิธีกรรมมักจะขึ้นอยู่กับความเชื่อที่ผู้กระทำพิธีกรรมนั้นเชื่อถืออยู่ การวิเคราะห์พิธีกรรมในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์โดยใช้แนวการศึกษาเชิงการหน้าที่ (Functionalism) ตามแนวความคิดของนักทฤษฎีการหน้าที่ ที่กล่าวมาแล้ว และวิเคราะห์สัญลักษณ์ (Symbol) ของพิธีกรรมตามแนวของ Tumer ส่วนในด้านโครงสร้างทางสังคมนั้นเป็นการศึกษาโดยการตีความหมายจากพิธีกรรม ตามแนวคิดของ Leach ที่เกี่ยวกับการจัดระเบียบทางสังคมที่ว่า พิธีกรรมสามารถสะท้อนให้เห็นโครงสร้างทางสังคมของกลุ่มได้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

งานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

แรพพอร์ท Rappaport (1967:17-30) แปลโดย รศ.ดร.งานพิศ สัตย์สงวน ได้ศึกษาเผ่าเซมบาก้า (Tsembaga) ในนิวกินี คนเผ่าเซมบาก้า พบว่า ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรม ช่วยให้สังคมคงอยู่ได้ โดยทางอ้อมและยังมีผลกระทบโดยตรงต่อความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพด้วย อยู่อาศัยตามหุบเขาต่างๆของนิวกินี เป็นพวกทำไร่เลื่อนลอย และเลี้ยงหมู หมูตัวเล็กๆ ไม่ก็ตัวเลี้ยงดูง่ายๆ เพราะมันกินทุกอย่าง และที่สำคัญมันช่วยจัดระยะมูลฝอยบริเวณที่อยู่อาศัย แม้ว่าหมูอาจทำลายสวนผักผลไม้ที่เพิ่งเริ่มปลูก แต่ถ้ามีหมูเป็นฝูงๆมากขึ้น จะมีปัญหาในการเลี้ยงดูมัน และจำเป็นต้องปลูกพืชเพิ่มขึ้นเพื่อเลี้ยงดูมัน เมื่อมีหมูมากขึ้นมันจะทำลายสวนผักผลไม้ ทั้งยังต้องดูแลมันมากขึ้น คนเผ่านี้จะฆ่าหมูเฉพาะเมื่อมีพิธีกรรมเท่านั้น เพื่อเอาเนื้อมาทำเป็นอาหาร หรืออาจฆ่าหมูในช่วงเวลาวิกฤติ เช่น เกิดการเจ็บป่วย ความตาย หรือสงคราม เป็นต้น

พวกนี้มีวงจรของพิธีกรรมเพื่อจัดการกับความสัมพันธ์ระหว่างพวกเขาในโลกเหนือธรรมชาติ พิธีดังกล่าวเริ่มต้นด้วยพิธีกรรมที่จัดขึ้นระหว่างการทำสงครามกับศัตรูที่มีดินแดนติดต่อกัน เมื่อความขัดแย้งระเบิดขึ้น แต่ละกลุ่มจะทำพิธีบางอย่างเพื่อประกาศอย่างเป็นทางการว่าอีกกลุ่มเป็นศัตรู จากนั้นการสู้รบเกิดขึ้นแต่ทำเป็นพักๆ มีการต่อสู้และมีการหยุดพักเป็นระยะๆ เป็นเวลาหลายสัปดาห์ การต่อสู้สิ้นสุดลงเมื่อกลุ่มหนึ่งถูกตีพ่ายแพ้ไป ผู้ชนะจะเข้าทำลายสวนผักผลไม้ของผู้แพ้ ฆ่าหมูและเผ่าบ้านศัตรู

ในที่สุดสงครามจบลงโดยการทำสัญญาสงบศึกกัน โดยที่ทั้งสองฝ่ายยังคงอยู่อาศัยในที่เดิมของตัวต่อไป เมื่อสันติภาพถูกประกาศออกมา แต่ละกลุ่มจะทำพิธีกรรมปลูกต้นไม้ชนิดหนึ่งเพื่ออุทิศให้กับบรรพบุรุษของตนที่ช่วยทำสงคราม ในพิธีนี้จะมีการฆ่าหมูขนาดใหญ่หลายสิบตัวเพื่อแจกจ่ายให้ชาวบ้านทั่วถึงกัน ที่เหลือจะเอาไปแจกจ่ายกลุ่มต่างๆ ที่ช่วยทำสงคราม หลังพิธีเลี้ยงหมูแล้ว จะมีเวลาที่จะระลึกถึงบรรพบุรุษและพันธมิตรที่ช่วยรบ

พิธีดังกล่าวจะไม่จบลงจนกว่าพืชที่ปลูกจะโตเต็มที่ แล้วจะมีงานเลี้ยงด้วยเนื้อหมูอีกครั้งแต่จะจัดพิธีนั้นขึ้นได้เมื่อมีหมูมากพอเท่านั้น คำถามสำคัญคือจะต้องมีหมูกี่ตัวถึงจะพอที่จะจัดงานเลี้ยงขึ้นได้ คำตอบคือมีหมูมากกว่า 4 ตัวต่อผู้หญิงที่เลี้ยงดูมัน 1 คน พอถึงตอนนั้นหมูจะแย่งอาหารของมนุษย์ ดังนั้นภรรยาเจ้าของฝูงที่มีหมูมากจะเป็นผู้กระตุ้นให้มีพิธีกรรมตอนต้นไม้ที่ปลูกนั้นพิธีดังกล่าวเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ที่รุนแรงของชาวบ้าน หลังพิธีจะมี

งานเทศกาลเลี้ยงอาหารหมูซึ่งจะมีต่อไปตลอดปี อาหารจะแจกจ่ายไปทั่วถึงกัน แรกและเจ้าภาพ จะเดินรำกันตลอดคืน ช่วงเวลานี้องที่จะมีพิธีทำสัญญาเป็นพันธมิตรกันในอนาคกระหว่างแขก และเจ้าภาพ ขณะเดียวกันมีการค้าเกิดตามมาด้วย เช่น มีการค้าขวาน เครื่องประดับทำด้วยหอย ชนบก และของอย่างอื่นด้วย ในเทศกาลงานเลี้ยงเนื้อหมูครั้งนี้ แรพพาปอร์ตสังเกตเห็นว่า เนื้อหมู ระหว่าง 5,500 -6,000 ปอนด์ ถูกแจกจ่ายไป 163 ครั้ง ให้คนระหว่าง 2,000 -3,000 คน ในกลุ่ม คน 17 กลุ่ม เทศกาลเลี้ยงเนื้อหมูจบลงด้วยการฆ่าหมูอีกครั้งเป็นครั้งสุดท้าย พร้อมกับมีการมอบ หมูเค็มให้กับพันธมิตรท่ามกลางสาธารณชน เป็นอันว่าจบสิ้นวงจรของพิธีกรรม หลังจากนั้น ชนกลุ่มนั้นจะคิดว่าตัวเองเป็นอิสระที่จะโจมตีเพื่อนบ้านได้แล้ว เพราะรู้ว่าจะได้รับความช่วยเหลือ จากพันธมิตรและบรรพบุรุษของคน ทั้งนี้เพราะพวกเขาได้ทำตามข้อผูกพันที่ให้เลี้ยงเนื้อหมูไปแล้ว

วงจรของพิธีกรรมดังกล่าว แสดงถึงหน้าที่ที่ต่างกันของศาสนาหลายอย่าง เช่นการช่วยปรับอัตราส่วนระหว่างมนุษย์และที่ดินเมื่อผู้แพ้สงครามต้องหลบหนีไปอาศัยกลุ่มอื่น อยู่ ช่วยให้เกิดการค้าโดยผ่านตลาดและการแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นตลอดปีของเทศกาลเลี้ยงเนื้อหมู เทศกาลดังกล่าวเป็นหลักประกันว่าจะมีการแจกจ่ายเนื้อหมูส่วนเกินซึ่งเป็นอาหารที่ให้โปรตีนสูง ไปยังกลุ่มคนต่างๆ ของเผ่านี้ วงจรของพิธีกรรมยังช่วยรักษาลิงแวดล้อมที่ดีเอาไว้ เมื่อหมูถูกฆ่า เมื่อมีหมูมากไปและเมื่อหมูแย่งอาหารกับมนุษย์

เพ็ญศรี ดูก และนารี สาริเกฎติ (2529) ได้ทำการวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชาวลาวเวียงและลาวพวน ในอำเภอพนมสารคามและอำเภอสนามชัยเขต จังหวัด ฉะเชิงเทรา พบว่า ชาวลาวเวียงและลาวพวน ในจังหวัดฉะเชิงเทราอพยพเข้ามาในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีถูกกวาดต้อนและเกลี้ยกล่อมเข้ามาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในคราวสงครามเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ ทางกรมได้กำหนดพื้นที่ให้อยู่ที่บ้านท่าห่าน ซึ่งปัจจุบันนี้เป็นส่วนหนึ่งของอำเภอพนมสารคาม อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา และอำเภอนิคม จังหวัดชลบุรี คนที่อพยพเข้ามา มีตั้งแต่ครอบครัวเจ้านายลงมาถึงภิกษุสามเณรและสามัญชน ชนชั้นเจ้านายได้รับราชการมีตำแหน่งเป็นนายกอง ปลัดกอง เป็นต้น ทางกรมได้กำหนดสถานภาพชาวพวนให้เป็นทาส ไพร่สม ไพร่หลวงมีหน้าที่ทำส่วย ทองคำ หมอกพอก ไม้รวบปิ่น และเลี้ยงโคหลวง ต่อมาได้ยกบ้านท่าห่านขึ้นเป็นเมืองพนมสารคาม และยกบ้านพระระงามเป็นเมืองสนามชัยเขตและแต่งตั้งให้ชาวลาวด้วยกันเองเป็นเจ้าของทั้ง 2 เมือง และใช้การปกครองอาณา 4 ตามแบบการปกครองหัวเมืองลาวตะวันออก

สุริยา สมุทคุปต์และคณะ (2523) ได้ทำการศึกษาเรื่อง สัญลักษณ์สำคัญในบุญบังไฟ โดยใช้วิธีการศึกษาแบบมีส่วนร่วมทางมานุษยวิทยา ในการเก็บข้อมูลจากต่างพื้นที่และต่างเวลากันคือ ที่จังหวัด ศรีสะเกษ เมื่อปี พ.ศ.2523 และที่จังหวัดขอนแก่น เมื่อปี พ.ศ.2533 และยังได้ศึกษาประเพณีนี้จากเอกสารที่เกี่ยวข้อง การศึกษามุ่งประเด็นว่า จะอธิบายและตีความหมายบุญบังไฟอย่างไร ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ประเพณีบุญบังไฟ คือพิธีกรรมแห่งความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร ซึ่งเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิตของชาวบ้านอีสาน ในสังคมเกษตรกรรมที่อาศัยน้ำฝนและปัจจัยทางธรรมชาติ และเป็น"ใบอนุญาต" ที่เปิดโอกาสในสมาชิกในสังคมได้คลายความตึงเครียดที่เกิดจากกฎระเบียบทางสังคม โดยการแสดงออกในลักษณะที่สวนทางกับบรรทัดฐานทางสังคม นอกจากนี้บุญบังไฟได้สะท้อนให้เห็นบรรทัดฐานที่แบ่งแยกบทบาทหน้าที่ของเพศ-หญิง อย่างชัดเจน ด้วยการอ้างถึง โลกทัศน์และความเชื่อที่ประกอบด้วยพุทธศาสนา ลัทธิพราหมณ์ และความเชื่อเรื่องผี ขณะเดียวกับบุญบังไฟ ยังแสดงให้เห็นถึงลักษณะโครงสร้างและการจัดระเบียบทางสังคมของอีสานได้อย่างดี

ศาสตราจารย์ชิน อัญญา (พ.ศ.2503:24) ได้กล่าวไว้ในหนังสือคนก่อนประวัติศาสตร์ว่า ชนชาวไทยได้อพยพมาสู่ภาคอีสานและภาคเหนือเมื่อประมาณ 2000 ปี มาแล้ว เว้นแต่ว่าเรียกตนเองว่า ชาวลาวและได้มาตั้งอาณาจักรลาวขึ้นบนสองฝั่งแม่น้ำโขง ส่วนอาณาจักรนี้มีอาณาเขตแคบแคบ อย่างไรไม่มีใครค้นคว้าและเขียนไว้เลย คงมีแต่ด้านประวัติศาสตร์คือ มีตำนานซึ่งถือเป็นหลักฐานชั้นต้น (Primary source) กล่าวว่า ในสมัยหนึ่งพ่อขุนบรมกษัตริย์แห่งเมืองแกน ทรงส่งพระราชโอรส 7 องค์ ให้แยกย้ายกันไปสร้างบ้านแปลงเมืองในทิศต่างๆกัน โอรสองค์ที่ 3 ชื่อท้าวเจตเจือ ได้ไปสร้างบ้านแปลงเมืองที่เมืองพวน(เวียงขวาง) โอรสองค์แรกชื่อขุนลอ (ได้เสด็จมาสร้างอาณาจักรล้านช้าง หรือหลวงพระบางในปัจจุบัน) ต่อมาเมื่อพระยาสุวรรณโคมคำได้ขึ้นครองอาณาจักรล้านช้างเมื่อ พ.ศ.1859 และเป็นขณะที่ถูกรวมเข้ากับอาณาจักรสุโขทัยแล้ว ดังคำประกาศที่ปรากฏในศิลาจารึก หลักที่ 1 ว่าอาณาจักรสุโขทัยได้แผ่ออกไป "เท้าฝั่งขอบถึงเวียงจันทน์เวียงคำที่เป็นที่แล้ว"

จากข้อสันนิษฐานของศาสตราจารย์ ชิน อัญญา ที่เกี่ยวกับการเข้ามาอยู่ในสังคมไทยของคนก่อนประวัติศาสตร์ มักจะอพยพเข้ามาอยู่ 3 ทางคือ

1. จากประเทศลาวข้ามฝั่งโขงทางจังหวัดน่าน
2. จากประเทศลาวข้ามฝั่งโขงทางจังหวัดเลย
3. จากประเทศลาวข้ามฝั่งโขงทางจังหวัดหนองคาย

นอกจากนี้ก็มีหลักฐานการอพยพเข้ามาของคนพวนปรากฏแน่ชัดจากการบันทึกไว้และการศึกษาของนักประวัติศาสตร์หลายท่าน เช่น Vella (อ้างใน ชัชวาลย์ สุคันธวิภัติ (2523:23) ได้กล่าวถึงพวนที่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับไทย สรุปได้ว่า ก่อนการกบฏของเจ้าอนุ ที่ราบสูงตรันนินห์ (tran-ninh plateau) ได้ตกอยู่ในความปกครองของเจ้าอนุแห่งเมืองเวียงจันทน์ หลังจากเวียงจันทน์ได้พ่ายแพ้แก่ญวนแล้วเจ้าอนุก็ได้ไปสวามิภักดิ์ต่อญวน ต่อมาเมื่อไทยจับเจ้าอนุและปราบเมืองเวียงจันทน์ได้ก็ของญวนอีก

งามพิศ ด้ตย์สงวน (2536) ทำการศึกษาชุมชนเพลนวิลล์ ซึ่งกำลังประสบปัญหาเนื่องจากชุมชนกำลังเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็วจากหน้ามือเป็นหลังมือ ผู้เขียนได้รับประสบการณ์ในการสังเกตพฤติกรรมทางการเมืองของชาวบ้านก็คือการเลือกตั้งประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา สิ่ง que ผู้เขียนได้จากการทำวิจัยภาคสนาม ทางมานุษยวิทยาที่ได้เข้าไปอยู่อาศัยกับชาวบ้านเป็นเวลาหนึ่งปีครึ่ง ได้เข้าใจชีวิต พฤติกรรม และความคิด ของชาวบ้านอย่างลึกซึ้ง และได้เรียนรู้ถึงธรรมชาติที่แท้จริงของมานุษยชาติว่า ทุกสังคมมีความรักความปรารถนาดี ความไว้วางใจที่จะให้กับคนต่างชาติต่างภาษา ความรักดังกล่าวเป็นความรักที่บริสุทธิ์ไม่ต้องการสิ่งใดตอบแทน มักต้องแสดงบทบาททางเครือญาติ หรือความเป็นมิตรต่อกัน ผู้เขียนแปลกใจมากที่ชาวบ้านยอมรับผู้เข้ามาเป็นญาติเป็นลูกเป็นมิตรที่ดี ขณะเดียวกันชาวบ้านมองคนเมืองว่าเป็นศัตรู และเรียกคนเมืองว่าคนต่างชาติ ทั้งๆที่เป็นพวกผิวขาวชาวอเมริกันด้วยกัน การที่ผู้เขียนได้เข้าไปใช้ชีวิตในชุมชน เพลนวิลล์ เป็นเวลานานได้พบเห็นสิ่งแปลกๆ เกิด Culture Shock หลายครั้งหลายหน แต่ในที่สุดก็เข้าใจวัฒนธรรมต่างชาติที่ศึกษาได้ดี และเข้าใจพฤติกรรมของกลุ่มคนที่ศึกษาได้ดีที่สุด รู้สึกถึงอารมณ์ ความรู้สึกความคิด ทัศนคติของชาวเพลนวิลล์ได้เป็นอย่างดี

วรรณัย พงศาชลากกร (2537:2) ศึกษาวิจัยปัจจัยต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพืชเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในชุมชนลาวครั้ง บ้านโคก ตำบลคูทอง อำเภอคูทอง จังหวัดสุพรรณบุรี การวิจัยครั้งนี้ได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยสนามทางมานุษยวิทยา คือการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ผู้ให้ข่าวสำคัญ และใช้แบบสอบถาม ผลการวิจัยปรากฏว่า เศรษฐกิจการค้าแบบทุนนิยม , การรับนวัตกรรมทางวัตถุใหม่ๆ จากตะวันตก , ระบบเศรษฐกิจการค้าแบบทุนนิยม , การรับนวัตกรรมทางวัตถุใหม่ๆ , แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ , การเป็นเมืองของชุมชนใกล้เคียง , การอุตสาหกรรมในบริเวณใกล้เคียง , การพัฒนาโดยหน่วยงานของรัฐและเอกชน , การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมด้วยระบบชลประทาน ,

การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพประเภทดิน และการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมประเภทน้ำ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพืชเศรษฐกิจ

ผลการวิจัยพบอีกว่า ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในชุมชนลาว ครั้งคือ การผสมผสานทางวัฒนธรรม การติดต่อทางวัฒนธรรม การเป็นชุมชนชนชาวนา การเพิ่มประชากร ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม การเร่งรัดพัฒนาชนบท การเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ความทันสมัย การศึกษา สื่อสารมวลชน ปัจจัยสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

กนกพรรณ แสงเรือง (2532:2) ศึกษาวิจัยถึงความสำคัญในเอกลักษณ์ของลาวพวน ในด้านภาษา วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาว่าคนลาวพวนยังมีความสำคัญในเอกลักษณ์ด้านต่างๆของคนมากน้อยเพียงใด และแนวโน้มในระยะเวลาที่ผ่านมาว่าเป็นอย่างไร ความเข้มข้นหรือความมากน้อยของความสำคัญในเอกลักษณ์ด้านต่างๆ ของลาวพวนขึ้นอยู่กับตัวแปรอะไรบ้าง และการรักษาไว้ในเอกลักษณ์ด้านต่างๆ มีผลทั้งทางบวกและทางลบต่อสังคมลาวพวนอย่างไร กนกพรรณ แสงเรืองได้ศึกษาชุมชนลาวพวนในอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ซึ่งถือว่าเป็นชุมชนลาวพวน โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างตามจุดประสงค์ โดยเลือกตำบลซึ่งมีอยู่ในเขตอำเภอบ้านหมี่ 6 ตำบล จากทั้งหมด 22 ตำบล กลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 335 คน รวมทั้งการเข้าไปศึกษาโดยการสังเกตการณ์โดยไม่เข้าไปมีส่วนร่วมและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารต่างๆประกอบ ผลการศึกษาพบว่า ความสำคัญในเอกลักษณ์ด้านต่างๆของลาวพวนยังเหลืออยู่และในระยะเวลาที่ผ่านมาได้ปรากฏตัวอย่างเด่นชัดขึ้น ความเข้มข้นหรือความมากน้อยของความสำคัญนี้ขึ้นอยู่กับตัวแปร วิทย ระดับการศึกษา และการเข้าไปมีส่วนร่วมทางสังคม สำหรับการรักษาไว้ในเอกลักษณ์ด้านต่างๆ ของลาวพวนจะมีผลต่อสังคมโดยการเกิดการรวมตัวของลาวพวนในท้องถิ่นและต่างถิ่นอันก่อให้เกิดการช่วยเหลือในระหว่างลาวพวนด้วยกันมากขึ้น นอกจากนี้ยังส่งผลต่อสังคมส่วนรวมโดยก่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างลาวพวนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐอีกด้วย

สุศรี กัลยาณพันธ์ (2538:2) ศึกษาหน้าที่ทางสังคมของพิธีกรรมเกี่ยวกับการปลูกข้าว และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม : ศึกษากรณีบ้านดงทอง ตำบลดงทอง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร โดยมีจุดประสงค์การวิจัยเพื่อศึกษารูปแบบ เนื้อหา และบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมเกี่ยวกับการปลูกข้าว ทั้งก่อนและหลังการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมกับระบบนิเวศวิทยา โยทำวิจัยสนามที่บ้านดงทอง ตำบลดงทอง อำเภอเมือง

จังหวัดยโสธร สนามวิจัยดังกล่าวนี้เป็นชุมชนชาวนา ระดับหมู่บ้าน (มี 202 หลังคาเรือน) การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้เทคนิควิจัยทางมานุษยวิทยาเป็นหลัก ได้แก่ การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม การสังเกตทั่วไป การสัมภาษณ์ไม่เป็นทางการ และการบันทึกภาคสนาม ผลจากการวิจัยพบว่าหน้าที่ของพิธีกรรมเกี่ยวกับการปลูกข้าว , ทำให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ในระดับครอบครัว และสังคม สภาพแวดล้อมของชุมชน ได้แก่ น้ำฝน ดิน สัตว์ และพืช มีผลต่อพิธีกรรมเกี่ยวกับการปลูกข้าว เพื่อสนองความต้องการในระดับครอบครัวและในระดับชุมชน การรับวันวัดกรรมอวดฤ และ การรับวันฉัตรกรรมที่เป็นวันวัดฤมีผลต่อการทำพิธีกรรมเกี่ยวกับการปลูกข้าวน้อยลง

และสรุปผลการวิจัยว่าในอนาคต พิธีกรรมเกี่ยวกับการปลูกข้าวมีแนวโน้มว่าจะลดลงไปเรื่อยๆ และชาวบ้านเลิกถือปฏิบัติในที่สุด นอกเสียจากว่าพิธีกรรมดังกล่าวจะเปลี่ยนแปลงหน้าที่ให้สามารถสนองความต้องการในระดับครอบครัวและระดับชุมชนได้ในสังคมสมัยใหม่

สุริวงค์ พงศ์ไพบุลย์ (2528:238) ได้กล่าวว่าวัฒนธรรมด้านความเชื่อเป็นตัวสร้างสรรค่านิยม ขนบนิยม บรรทัดฐาน รูปแบบของประติษฐกรรมและอุดมการณ์ทั้งหมด แม้กระทั่งนิสัยแห่งการผลิตและการบริโภคทรัพยากร วัฒนธรรมทางการเมืองเหล่านี้ล้วนมีวัฒนธรรมความเชื่อเป็นตัวผลักดันและเหนี่ยวรั้ง

ไพโรจน์ นรชาติธำรงวิทย์ (2523:4) กล่าวว่า ความเชื่อมีบทบาทและความสำคัญต่อมนุษย์ทุกยุคทุกสมัย เป็นสิ่งที่ยึดถือและปฏิบัติร่วมกันในสังคม เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของบุคคลในสังคมให้อยู่ร่วมกันด้วยดีเป็นปกติสุข ความเชื่อบางอย่างสร้างกำลังใจและเป็นเครื่องเตือนใจไม่ให้เกิดประมาท เช่น การฝันหรือการเสกแป้งผัดหน้าจะช่วยให้มีขวัญกำลังใจ และเกิดความเชื่อมั่นในตนเองยิ่งขึ้น การฝันร้ายก็เกิดกลางสังหรณ์ก็ตจะทำให้ผู้นั้นไม่ประมาท เพิ่มความระมัดระวังตัวยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้เอง ความเชื่อจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญและมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ในทุกยุคทุกสมัย

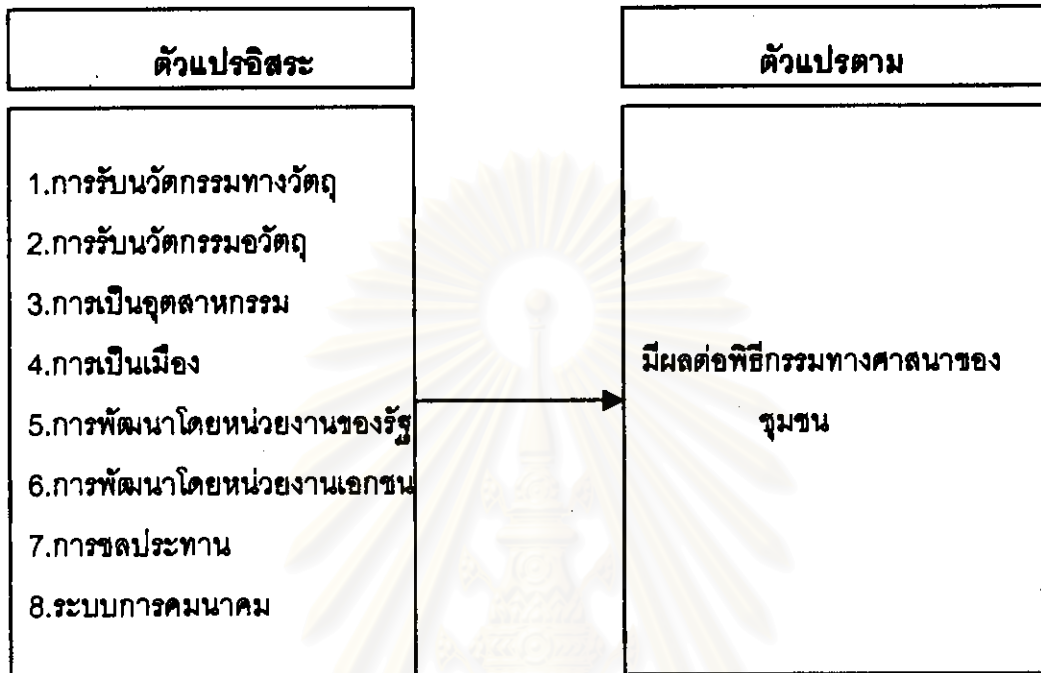
เพ็ญศรี ตึก และคณะ (2533:71) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของความเชื่อไว้ดังนี้

1. ความเชื่อทำให้เกิดความมั่นใจ
2. ความเชื่อทำให้เกิดพลัง
3. ความเชื่อทำให้เกิดการสร้างสรรค์
4. ความเชื่อทำให้เกิดความสามัคคี
5. ความเชื่อทำให้เกิดรูปธรรม
6. ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญา
7. ความเชื่อทำให้การนับถือศาสนาได้อย่างมั่นคง
8. ความเชื่อทำให้เกิดฤทธิ์ทางใจ

Vicor Tumer (1970:6-11) นักมานุษยวิทยาสัญลักษณ์ สนใจศึกษาศาสนาพิธีกรรม Tumer วิเคราะห์สัญลักษณ์ทางพิธีกรรมในสังคมเดมบู (Ndembu) ว่า เป็นส่วนประกอบของกิจกรรมทางสังคม และเชื่อว่าการศึกษานัญลักษณ์จะต้องทำกันภายในสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมโตวัฒนธรรมหนึ่ง เพื่อให้เห็นว่าสัญลักษณ์มีความหมายต่อสมาชิกของสังคมนั้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กรอบการวิเคราะห์ตัวแปร

จากกรอบความคิดในการวิจัย

ตัวแปรอิสระ ได้แก่

1. การรับนวัตกรรมทางวัตถุ	(Adoption of material innovation)
2. การรับนวัตกรรมอวัตถุ	(Adoption of non - material innovation)
3. การเป็นอุตสาหกรรม	(Industrialization)
4. การเป็นเมือง	(Urbanization)
5. หน่วยงานของรัฐ	(Government development work)
6. หน่วยงานเอกชน	(N.G.O. development work)
7. การชลประทาน	(Development of irrigation)
8. การคมนาคม	(Development of communication)

ตัวแปรตาม ได้แก่

พิธีกรรมทางศาสนาของชุมชน

สมมุติฐาน

1. การรับนวัตกรรมทางวัตถุ มีผลต่อระบบพิธีกรรมทางศาสนาของชุมชน
2. การรับนวัตกรรมอวัตถุ มีผลต่อระบบพิธีกรรมทางศาสนาของชุมชน
3. การเป็นอุตสาหกรรม มีผลต่อระบบพิธีกรรมทางศาสนาของชุมชน
4. การเป็นเมือง มีผลต่อระบบพิธีกรรมทางศาสนาของชุมชน
5. การพัฒนาโดยหน่วยงานของรัฐ มีผลต่อระบบพิธีกรรมทางศาสนาของชุมชน
6. การพัฒนาโดยหน่วยงานเอกชน มีผลต่อระบบพิธีกรรมทางศาสนาของชุมชน
7. การพัฒนาระบบชลประทาน มีผลต่อระบบพิธีกรรมทางศาสนาของชุมชน
8. การพัฒนาระบบคมนาคม มีผลต่อระบบพิธีกรรมทางศาสนาของชุมชน

ที่มาของสมมุติฐาน

1. สมมุติฐานข้อที่ 1 การรับนวัตกรรมทางวัตถุ , สมมุติฐานข้อที่ 2 การรับนวัตกรรมอวัตถุ นั้นเป็นผลกระทบมาจากการอิทธิพลของการสื่อสาร (communication) ในช่วงเวลาที่กำลังมีความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ เกิดภาวะความเป็นสมัยใหม่ (modernity) ความเจริญของสังคมเกิดจากการสื่อสารมวลชนสมัยใหม่ ซึ่งมีอิทธิพลต่อกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (คือการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนชั่วอายุหนึ่งไปยังคนอีกชั่วอายุหนึ่ง) ซึ่งเป็นตัวการปลูกฝังจินตภาพสมัยใหม่ที่การสื่อสารสมัยใหม่นำมาให้อีกทอดหนึ่งลงไปในอนาคต จินตภาพสมัยใหม่นี้จะเป็นแรงกระตุ้นให้มีการเคลื่อนที่ทางกายภาพ ทางสังคม และทางจิตใจ อันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมขนาดใหญ่ จนเป็นเหตุให้เกิดภาวะสมัยใหม่ขึ้นแก่ชุมชนในที่สุด ซึ่งพิธีกรรมทางศาสนา เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมในชุมชนย่อมต้องเกิดการเปลี่ยนแปลงตามทฤษฎีข้างต้น

2. สมมุติฐานข้อที่ 2 การเป็นอุตสาหกรรม ในสังคมของชาวไทยพวนแต่เดิมเป็นสังคมเกษตรกรรม เมื่อเกิดมีโรงงานอุตสาหกรรมขึ้น ชาวบ้านได้อพยพแรงงานจากภาคเกษตร

กรรมเข้ามาสู่ระบบโรงงานอุตสาหกรรมเป็นจำนวนมากเนื่องจากมีรายได้มั่นคงแน่นอนกว่า ประกอบกับการเกษตรจากเดิมที่อยู่ในระบบยังชีพได้เปลี่ยนแปลงมาสู่การผลิตเพื่อจำหน่ายในระบบทุนนิยม ทำให้ต้องพึ่งพาเครื่องจักรและเทคโนโลยีใหม่มาใช้ในงานเกษตรกรรม จากสองกรณีข้างต้นคนในภาคเกษตรกรรมลดน้อยลงและระบบการผลิตในภาคเกษตรเปลี่ยนแปลงไป การเป็นอุตสาหกรรมย่อมต้องมีผลต่อระบบพิธีกรรมความเชื่อ

3. สมมติฐานข้อที่ 4 การเป็นเมือง ชุมชนเมืองเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่มีความเจริญก้าวหน้า สะดวกสบาย ประชากรอยู่กันอย่างหนาแน่น ต่างแบ่งกิจกรรมกันทำอยู่เป็นจำนวนมาก ชุมชนเมืองมีผู้คนจากหลายเชื้อชาติพันธุ์ ชุมชนเมืองและชาวบ้านได้ติดต่อกันจนเกิดการผสมกลมกลืน ชาวไทยพวนกลายเป็นประชากรของชุมชนเมืองไป

4. สมมติฐานข้อที่ 5 การพัฒนาโดยหน่วยงานของรัฐ และสมมติฐานข้อที่ 6 การพัฒนาโดยหน่วยงานเอกชน หน่วยงานทั้งสอง เข้ามามีบทบาททำให้คุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านดีขึ้น ทั้งในเรื่องของการรักษาพยาบาล การศึกษา การประกอบอาชีพ และการสาธารณสุขพื้นฐาน ทั้งสองประกอบนี้เป็นสิ่งจำเป็นพื้นฐานที่ชาวบ้านสมควรได้รับ จากที่ชาวบ้านเคยดำรงชีวิตผูกพันกับผีสิงเทวดาบนบานให้หายป่วย เมื่อเกิดการเจ็บป่วย การบนบานให้ผลผลิตดี สิ่งต่างๆที่หน่วยงานของรัฐและเอกชนเข้ามาพัฒนานั้นทำให้ชาวบ้านรับทราบข้อเท็จจริงและได้รับการช่วยเหลือจนไม่มีความจำเป็นที่จะต้องบนบานผีสิงเทวดาอีกต่อไป

5. สมมติฐานข้อที่ 7 การพัฒนาระบบการชลประทาน ระบบการชลประทานเกี่ยวข้องโดยตรงกับการเกษตรกรรม เนื่องจากการเกษตรแบบเดิมต้องอาศัยน้ำจากระบบน้ำธรรมชาติ คือ น้ำฝน และน้ำใต้ดิน เกษตรกรจึงต้องประกอบพิธีกรรมเพื่ออ้อนวอนให้ผีสิงเทวดาดลบันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลน้ำท่าอุดมสมบูรณ์ แต่เมื่อมีแหล่งน้ำใหม่เกิดขึ้นเกษตรกรมีแหล่งน้ำอย่างพอเพียงการที่จะอ้อนวอนผีสิงเทวดาเกี่ยวกับน้ำจึงหมดความสำคัญลง

6. สมมติฐานข้อที่ 8 การพัฒนาระบบการคมนาคม ระบบการคมนาคมหนึ่งเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของการช่วยให้อพยพเดินทางของประชากรได้สะดวก เมื่อประชากรสามารถเดินทางได้อย่างสะดวกคล่องตัว ทั้งจากภายในชุมชนสู่ภายนอกชุมชนและจากภายนอกสู่ภายในชุมชน ย่อมต้องเกิดการรับและแลกเปลี่ยนระหว่างวัฒนธรรมภายในและภายนอกชุมชน จนเกิดวัฒนธรรมเดิมเปลี่ยนแปลงไป

นิยามตัวแปรหลัก

1. การรับนวัตกรรมทางวัตถุ

1.1 การรับ (Receive) หมายถึง การตัดสินใจยอมรับนำมาใช้ นำมาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันอย่างเต็มอัตรา

1.2 นวัตกรรมทางวัตถุ หมายถึง สิ่งของใหม่ที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ สามารถจับต้องสัมผัสได้ ซึ่งได้แก่สิ่งของเครื่องใช้ต่าง เช่น นาฬิกา, บ้าน, รถยนต์ เป็นต้น การรับนวัตกรรมทางวัตถุ จึงหมายถึง การตัดสินใจยอมรับเอา สิ่งของใหม่ที่ เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุมาใช้ในชีวิตประจำวันอย่างเต็มอัตรา

2. พิธีกรรมทางศาสนา หมายถึง การปฏิบัติพิธีตามความเชื่อและศาสนาต่าง เช่น ศาสนาพุทธ พราหมณ์ คริสต์ รวมถึงการนับถือผี เพื่อร้องขอให้ก่อให้เกิดผลดีแก่ชีวิตของ ร่วมประกอบปฏิบัติ

3. ชุมชน หมายถึง หมู่บ้านของชาวพวน หมู่ 5 ตำบลบ้านกล้วย อำเภอ บ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

4. นวัตกรรมวัตถุ หมายถึง การรับของใหม่ที่ไม่ใช่วัฒนธรรมทางวัตถุ ซึ่งเป็นส่วนของวัฒนธรรมที่จับต้องสัมผัสไม่ได้ วัฒนธรรมนี้แบ่งออกเป็น 5 ประเภท ได้แก่

4.1 สถาบันสังคม คือ ส่วนต่างๆ ของวัฒนธรรมที่เข้าจัดการกับปัญหา พื้นฐานของสังคม สถาบันสังคมแบ่งออกเป็นสถาบันต่างๆ ดังนี้คือ สถาบันครอบครัว เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง การศึกษา การแพทย์ และสาธารณสุข

4.2 วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการควบคุมทางสังคม คือวัฒนธรรมที่ช่วยทำให้เกิดระเบียบในสังคม ซึ่งบางอย่างเป็นการควบคุมอย่างเป็นทางการ และบางอย่างไม่เป็นทางการ วัฒนธรรมนี้มี 5 ประเภท คือ ศาสนา ความเชื่อทางสังคม ค่านิยม ประเพณี กฎหมาย

4.3 ศิลปะ หมายถึง การสร้างสรรค์ ผลงานในด้านต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม

4.4 ภาษา คือ ระบบสัญลักษณ์ที่ใช้สื่อสารติดต่อกัน

4.5 พิธีกรรม คือพิธีที่ต้องทำในขั้นตอนของประเพณี

5. การเป็นอุตสาหกรรม (Industrialization) คือ กระบวนการพัฒนาการเทคโนโลยี โดยการใช้วิทยาศาสตร์ประยุกต์ในการขยาย ผลิตรวมขนาดใหญ่ด้วยเครื่องจักร เพื่อตลาดการค้าอันกว้างใหญ่โดยการใช้แรงงานที่ชำนาญเฉพาะอย่าง ทั้งหมดนี้ยังผลทำให้เกิดการขยายตัวของเมืองตามมาอย่างรวดเร็ว

6. การเป็นเมือง (Urbanization) คือ กระบวนการที่ชุมชนกลายเป็นเมือง หรือการเคลื่อนย้ายของผู้คนหรือการดำเนินกิจการงานเข้าสู่บริเวณเมือง หรือการขยายตัวของเมืองออกไปทางพื้นที่การเพิ่มจำนวนประชากร หรือในการดำเนินกิจการงานต่างๆ มากขึ้น

7. หน่วยงานของรัฐ หมายถึง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับชาวนา เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร เช่น กรมชลประทาน , กรมส่งเสริมการเกษตร , กรมการพัฒนารัฐบาล , สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท , กระทรวงสาธารณสุข เป็นต้น

8. หน่วยงานเอกชน หมายถึง หน่วยงานเอกชนที่เข้ามาส่งเสริมการพัฒนาของเอกชน ทั้งด้านชีวิตความเป็นอยู่และการเกษตร โดยไม่ได้มีรายได้จากทางราชการ เช่น ศูนย์อนุรักษ์วัฒนธรรมดิน มูลนิธิประชาสุสานต์ ส่งเสริมศิลปาชีพและจัดจำหน่ายสินค้าประเภทผ้าไหมมัดหมี่แก่กลุ่มแม่บ้านภายในชุมชน

9. ระบบชลประทาน หมายถึงระบบคลองส่งน้ำในโครงการชลประทานที่ 8 จ. ลพบุรี

10. การคมนาคม หมายถึง ถนนผิวเรียบขางมะตอยหรือคอนกรีตหลายช่องทางขนาดใหญ่ ที่เชื่อมระหว่างหมู่บ้านกับตัวเมือง

นิยามตัวแปรทั่วไป

1.ไทยพวน หมายถึงหมายถึงกลุ่มคนที่สืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษที่เป็นลาวพวน จากการที่คนกลุ่มนี้มีการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างไทยและพวนมาเป็นเวลาช้านาน จึงทำให้พวนกลุ่มนี้เรียกตนเองว่า ไทยพวน เพราะเห็นว่าสืบเชื้อสายในเมืองไทย ซึ่งถือว่าเป็นคนไทยคนหนึ่งโดยสัญชาติ จึงเปลี่ยนการเรียกตนเองว่าเป็นไทยพวน แต่คนกลุ่มนี้ยังคงดำเนินในความเป็นพวนอยู่โดยมีดำรง วัฒนธรรม ประเพณี และภาษาของชาวพวน สำหรับรายงานวิจัยฉบับนี้ จะศึกษาเฉพาะไทยพวนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านพวน หมู่ที่ 5 ตำบลบ้านกล้วย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

2.ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับอันเกิดอยู่ภายใต้จิตสำนึกของมนุษย์ต่ออำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์หรือสังคม และมนุษย์ให้การยอมรับและให้ความเกรงกลัว ความเชื่อในที่นี้หมายถึง ความเชื่อด้านศาสนาและการเกษตร

3.การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (Cultural Change) คือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในวัฒนธรรมของประชาชาติหนึ่งๆ ทั้งวัฒนธรรมทางวัตถุและวัฒนธรรมอวัตถุ แต่อัตราการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมสองประเภทนี้เป็นไปไม่เท่ากัน โดยทั่วไปวัฒนธรรมอวัตถุเปลี่ยนแปลงช้ากว่า นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงอาจจะเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ หรือ โดยการวางแผนก็ได้

4.การเปลี่ยนแปลงทางระบบความเชื่อและพิธีกรรม หมายถึง การที่สมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์รับเอาระบบความเชื่อและพิธีกรรมของอีกกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง มาผสมผสานกับระบบความเชื่อและพิธีกรรมที่มีอยู่เดิม หรือเข้าแทนที่ระบบความเชื่อและพิธีกรรมเดิมจนทำให้สูญเสียเอกลักษณ์เดิมของกลุ่มชาติพันธุ์นั้นไป

5.ความทันสมัย (Modernization) คือกระบวนการที่สังคมกำลังพัฒนา หรือ ด้อยพัฒนาเคลื่อนตัวเข้าสู่ทิศทางของการนำเอาระบบเทคโนโลยีและระบบทางวัฒนธรรมที่เป็นลักษณะของสังคมประเภทอุตสาหกรรมมาใช้ ความทันสมัยเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่มีขอบเขตกว้างขวางมาก

6.ศูนย์อนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น หมายถึง ศูนย์อนุรักษ์วัฒนธรรมถิ่น ดำเนินงานโดย มูลนิธิประชาสุลันต์ ตั้งอยู่ ต.บ้านกล้วย อ.บ้านหมี่ จ.ลพบุรี

7.แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ หมายถึง นโยบายของรัฐบาลตั้งแต่ปี พ.ศ.2504 จนถึงปัจจุบัน

ระเบียบวิธีวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาที่เน้นการศึกษาวิจัยทางมานุษยวิทยา ให้ความสำคัญทางการศึกษาภาคสนามเป็นสำคัญ แต่ก็ไม่ได้ละเลยข้อมูลภาคเอกสารประกอบกันไปด้วย ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.การศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research)

โดยการรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง "ทพน , ศาสนา , พิธีกรรม , ความเชื่อ" และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนแยกแยะและจัดหมวดหมู่ ข้อมูลจากเอกสาร

2.การวิจัยสนามทางมานุษยวิทยา (Anthropological Fieldwork)

เป็นการวิจัยที่เข้าไปมีส่วนร่วมในชุมชนที่ศึกษาโดยผู้วิจัยต้องเข้าไปอาศัยอยู่ในชุมชนที่ศึกษาเป็นเวลานาน เผชิญเหตุการณ์และมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ใช้เวลานานมากในการทำวิจัยภาคสนาม ใช้เทคนิควิจัยที่หลากหลายรูปแบบมากที่สุด มีการใช้ตัวแปรมากมายและหลากหลาย ศึกษาทั้งระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคม แสดงตนในฐานะ บทบาท "คนรอบนอก" พิจารณาองค์ภาพรวม มีการจดบันทึกภาคสนามและเตรียมตัวนานก่อนเข้าสนามวิจัย (งามพิศ, 2542 : 63-64)

การวิจัยสนามทางมานุษยวิทยาผู้วิจัยยังใช้เทคนิควิจัยภาคสนามทางมานุษยวิทยาเพิ่มเติมอีกดังต่อไปนี้

2.1การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) โดยการเข้าไปอยู่อาศัยในชุมชนไทยทพน เมื่อ เดือนกรกฎาคม 2541 เป็นเวลา 1 สัปดาห์ แล้วกลับเข้าไปอยู่อาศัยครั้งละ

2 วัน 2 ครั้งต่อ 1 เดือน สลับกับการเข้าไปอาศัยอยู่เป็นระยะเวลา 7 วัน อีก 2 ครั้ง เมื่อ เดือน มิถุนายนและ สิงหาคม 2542 รวมเป็นระยะเวลาการเข้าไปศึกษาชุมชนเป็นระยะเวลา 1 ปี 1 เดือน ซึ่งเป็นการเข้าไปอยู่อาศัยจริง 62 วัน หรือ 8.8 สัปดาห์ หรือ 2 เดือนเศษ

2.2 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) เกี่ยวกับข้อมูลทางด้านการปกครองท้องถิ่น และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการปกครองจากผู้มีความรู้ ภายในชุมชนพวน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน , กำนัน , ผู้อาวุโส , ครูในท้องถิ่น เป็นต้น

2.3 การสัมภาษณ์ผู้ให้ข่าวสำคัญ เพื่อพยายามเข้าใจชีวิตของคนในชุมชน และเพื่อค้นหาว่าชาวบ้านทำอะไรกันบ้าง พวกเขาทำอะไรต่างๆอย่างไร และพวกเขาคิดเกี่ยวกับโลกทัศน์อย่างไร แต่ผู้ให้ข่าวสำคัญแต่ละคนจะเป็นผู้เชี่ยวชาญเพียงด้านเดียว จึงต้องสัมภาษณ์หลายคน

2.4 การสังเกตอย่างมีระบบ โดยใช้กฎเกณฑ์ที่บอกว่าจะสังเกตอย่างไร ซึ่งกฎเกณฑ์เหล่านี้บอกเราว่าจะมองหาใคร อย่างไร เมื่อไร ทำไหน และมองหาอะไร และการสังเกตอย่างมีระบบช่วยในการตรวจสอบความเที่ยงตรงในข้อมูลของผู้ให้ข่าวสำคัญเป็นอย่างดี

2.5 การสัมภาษณ์อย่างเป็นระบบ โดยใช้การสัมภาษณ์แบบเปิด (open end interview) โดยการตั้งคำถามทั่วไปและปล่อยให้ผู้ให้ข่าวพูดอย่างยาวๆ เป็นกันเอง และตามทีผู้ให้ข่าวให้ความสนใจ

2.6 การสำรวจสภาพแวดล้อมชุมชน เป็นการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับขนาดชุมชน ลักษณะภูมิประเทศ แม่น้ำ ลำคลอง ถนนและทางเดินภายในหมู่บ้าน ภูมิอากาศ รวมถึงข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสถานที่ที่คนมาชุมนุมพบปะกัน และทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน เช่น วัด โรงเรียน สถานีอนามัย ที่ทำการสภาตำบล สถานีตำรวจ ร้านค้าต่างๆ และสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ได้แก่ ขนาดของบ้าน วัสดุที่ใช้สร้างบ้าน เครื่องใช้ในบ้าน เครื่องประดับภายในบ้าน ด้หวี่เลี้ยง จำนวนที่ดินที่เป็นเจ้าของ การขนส่ง อาหารการกิน เครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพ เสื้อผ้า และสิ่งอื่นๆ

2.7 การทำแผนที่ โดยแสดงลักษณะที่สำคัญของชุมชน เช่น แบบแผนการตั้งถิ่นฐาน สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ระดับเศรษฐกิจ ความหนาแน่นของประชากร โรงเรียน วัด โรงเรียน

พยาบาล ร้านค้า สุสาน ถนน ทางเดิน เส้นกันเขตแดนกับหมู่บ้านอื่น และแสดงเส้นทางคมนาคมในการติดต่อกับเขตอื่นๆ

2.8 การเก็บประวัติชีวิต โดยการเก็บประวัติชีวิตของผู้ให้ข่าวตั้งแต่เกิดจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งเรื่องที่สำคัญเกี่ยวกับชีวิตของผู้นั้น เช่น เรื่องครอบครัวเครือญาติ เพื่อนบ้านทัศนคติในด้านต่างๆ เช่น การเมือง เศรษฐกิจ การค้าในหมู่บ้าน ศาสนา การเปลี่ยนแปลงและอื่นๆ รวมทั้งโลกทัศน์ของผู้นั้นเองด้วย

2.9 การวิเคราะห์เนื้อหาคติชาวบ้าน อันได้แก่ นิยายปรัมปรา นิทานพื้นบ้าน สุภาษิต คำคม รูปแบบอื่นๆของคติชาวบ้าน เช่น การใช้ภาษาแสดง เกมเด็กเล่น เป็นต้น

2.10 การเก็บประวัติชุมชน โดยหาข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ของชุมชนพวคนที่ศึกษา

2.11 การเก็บรวบรวมวัฒนธรรมทางวัตถุ และเครื่องมือทางเทคโนโลยีทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน เช่น ผ้าไหมมัดหมี่

2.12 การใช้เทปบันทึกเสียง

2.13 การถ่ายภาพ

2.14 การวาดภาพลายเส้น

2.15 การสะสมตัวอย่างสิ่งของที่ใช้ประกอบพิธีกรรม

2.16 การทำไดอะแกรมเกี่ยวกับเครือญาติ โดยการถามชาวบ้าน ถึงชื่อและความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับญาติทั้งหมดของเขา

2.17 การเรียนภาษาถิ่น ช่วยให้เห็นถึงอารมณ์ ความรู้สึก ความคิด ทัศนคติโลกทัศน์ของชาวบ้าน

2.18 การใช้แบบสอบถาม

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา เป็นชาวบ้านในหมู่บ้านหมู่ที่ 5 ตำบลบ้านกล้วย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา

กลุ่มตัวอย่าง จากการสำรวจทางเอกสารพบว่าที่อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี มีกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มอาศัยอยู่มาเป็นเวลานาน เช่น มอญ, ไทยพวน เมื่อได้สำรวจในพื้นที่ จึงพบว่าหมู่ 5 ต.บ้านกล้วย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี มีชาวไทยพวน อาศัยอยู่เป็นจำนวนมากและอาศัยอยู่มานานแล้ว ตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผู้วิจัยจึงได้เลือกมาเป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย และในการวิจัยได้วิจัยตามแนวมานุษยวิทยา แบบเข้าไปมีส่วนร่วม (Participant Observation) การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) จะสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ได้แก่

1. ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 5 ตำบลบ้านกล้วย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี
2. ผู้ดูแลศูนย์วัฒนธรรม
3. ผู้สูงอายุภายในหมู่บ้าน
4. กำนัน ตำบลบ้านกล้วย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี
5. ผู้ดูแลศาลภายในหมู่บ้าน
6. เกษตรตำบล
7. ผู้นำทางการเกษตร
8. ชาวบ้าน

การวิเคราะห์ข้อมูล

โดยหลังจากรวบรวมข้อมูลแล้ว จะนำข้อมูลที่ได้มาทำ Content Analysis เพื่อแยกกลุ่มตัวแปร จากนั้นจึงจะประมวลชื่อค้นพบเป็นหมวดหมู่ การนำเสนอจะเสนอในลักษณะการพรรณนาความ (Thick Description) ส่วนข้อมูลที่เป็นตัวเลข จะวิเคราะห์ทางสถิติตัวเลขและกราฟ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย